

PRILOZI PITANJU O REDAKCIJAMA KNJIGE STATUTA GRADA DUBROVNIKA

BERNARD STULLI

Raspravljajući o redakcijama Knjige statuta grada Dubrovnika i nabrajajući rukopise pojedinih njenih redakcija I. Strohal je već u svom »Bibliografičkom nacrtu« pod XV. B. 3. e. spomenuo i onaj rukopis, koji se čuva u Seminarskoj biblioteci u Padovi, te je postavio pretpostavku, da je to možda »prijepis kakve starije redakcije prije god. 1358.«¹ Kako je poznato, Strohal sve sačuvane i dosada poznate redakcije dubrovačke Knjige statuta svodi na dvije »temeljne redakcije nadopunjenoga statuta«, i to: 1. »redakcija s nadopuncjima do god. 1358.« i 2. »redakcije sa svim nadopuncjima, od kojih je posljednji iz god. 1408.«² Prema tome u slučaju padovanskog rukopisa Strohal je pretpostavljao, da se možda radi o nekoj redakciji, koja je starija od one, koju su Bogišić—Jireček označili kao B redakciju i koja im je poslužila kao osnova za njihovo izdanje dubrovačke Knjige statuta.³

Istu pretpostavku ponovio je Strohal u svojim kasnijim izlaganjima »o starosti i redakcijama dubrovačkoga statuta«,⁴ no u oba slučaja on nije vidio i proučio padovski rukopis, već svoju pretpostavku oslanja na neke bilješke, koje je o tom rukopisu dao G. Valentinelli u svojoj neštampanoj bibliografskoj kartoteci rukopisa, koja je dobila naziv: »Cathalogus manuscritorum diversarum bibliothecarum Europae.«⁵

¹ I. Strohal, Statuti primorskih gradova i općina, Bibliografički nacrt. (Zagreb 1911. Izd. Jugosl. akademije znanosti i umjetnosti) str. 69.

² Ibidem, str. 65.

³ V. Bogišić — C. Jireček, Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272. (Zagreb 1904. Izd. JAZU, Monumenta hist. juridica, vol. IX.). Ovo izdanje čemo u nastavku, u bilješkama i u tekstu, citirati skraćeno: Lib. Stat.

⁴ I. Strohal, O starosti i redakcijama dubrovačkoga statuta (»Rad« JAZU knj. 207. Zagreb 1915. str. 94—100).

⁵ Ta se mala kartoteka, ispisana sitnim Valentinellijevim rukopisom, nalazi u Arhivu JAZU u Zagrebu pod sing. IV. a. 2. Na pojedinim listićima ispisani su podaci o rukopisima, koji se odnose uglavnom na Dalmaciju i njene gradove. Podaci su crpljeni pretežnim dijelom iz raznih štampanih kataloga i knjiga, ali kar-

G. Valentinelli je zaista prvi upozorio na spomenuti padovanski rukopis dubrovačke Knjige statuta, ali ne tek u neštampanom t. zv. »Cathalogusu«, već i ranije u svojoj knjižici o Seminarskoj biblioteci u Padovi, koju je napisao još 1842. god., a štampao 1849. god. u Veneciji.⁶ Tu on na str. 14. spominje, kako je isusovac Jacopo Colletti darovao neke rukopise Seminarskoj knjižnici, pa s tim u vezi u bilješci br. 48. na str. 39. daje kratke podatke za četiri takva darovana rukopisna kodeksa i među njima: »Cod. DI cartaceo in fogl. del Secolo decimosettimo. Ragusii Statuto. È un esemplare di quelli che si distribuivano ordinariamente ai Conti di Ragusi.«⁷

tice nisu do kraja obrađene i neke su sasvim nepotpune. Neke su kartice grupirane u posebne snopiće, ukoliko se odnose na isti grad, pa tako postoji poseban snopić za rukopise o Dubrovniku, no većim dijelom nisu sredene kartice. Naslov na omotnom papiru: »Cathalogus manuscritorum . . .« potječe očito od ruke I. Kukuljevića, iz čije je rukopisne zbirke ova kartoteka došla u Arhiv JAZU. U istom Arhivu pod sign. IV. a. 1. postoji još jedna mala kartoteka pod istim naslovom na omotu, čije kartice je također ispisao G. Valentinelli. I ova sadržava podatke o raznim rukopisima, koji se odnose pretežno na Dalmaciju, a podaci su uzeti iz štampanih kataloga raznih biblioteka u Italiji, Francuskoj, Austriji, Engleskoj i dr. Kartice su bolje i potpunije obrađene nego u onoj prvoj kartoteci, a grupirane su dijelom u snopiće prema bibliotekama, gdje se rukopisi nalaze. Obje ove kartoteke nisu priređene za štampu, a dospjele su kod I. Kukuljevića sigurno u vezi s uskom saradnjom njegovom s G. Valentinellijem na sabiranju bibliografske građe svake vrste o Južnim Slavenima. G. Valentinelli (1805—1874), bibliotekar i bibliograf. Bio je bibliotekar Seminarske knjižnice u Padovi, a zatim Marciane u Veneciji. Veliki lični prijatelj i vrijedan suradnik I. Kukuljevića, član Kukuljevićeva historijskog društva, koristan suradnik u »Arhivu«, gdje objavljuje izvode iz Sanuda (knj. VI, VIII i XII). Napisao je i štampao mnogo bibliografskih djela, a za našu historiju su važnija: Specimen bibliographicum de Dalmatia et agro Labeatum (Venetiis 1842); Bibliografia dalmata tratta dai codici della Marciana (Venezia 1845); Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro (Zagabria 1855) i Supplementi al saggio bibliografico (Zagabria 1867). I bibliografijom rukopisa, koji se tiču naših krajeva, dosta se bavio. Već njegov »Specimen bibliographicum . . .« od ukupno 416 bibliograf. jedinica donosi očito i takvih, koji se odnose na rukopise, a »Bibliografia dalmata . . .« sadržava isključivo jedinice (ukupno 52) o rukopisnim kodeksima. U oba ta rada publicirano je nešto podataka, koji se nalaze i na karticama »Cathalogusa«. U predgovoru svoga djela »Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro«, kaže dalje, da ima dosta građe o rukopisima, no ostavlja to da se štampa drugom zgodom. Isto se to vidi na pr. i iz jednog listića u korespondenciji Valentinelli—Kukuljević ovog sadržaja:

»Il sottoscritto si obbliga pure di dare a poco a poco lo spoglio bibliografico delle opere a stampa in italiano, latino e tedesco, sull'Ilirico col patto di ricevere dalla Redazione generale della Bibliografia dell'Ilirico ventiquattro esemplari dell'opera che si pubblicherà. Egli è d'opinione per altro di separare la parte dei manoscritti da quella dei libri a stampa. Quanto ai manoscritti, egli darà lo spoglio dei cataloghi a stampa dei manoscritti delle varie Biblioteche d'Italia. Giuseppe Valentinelli«. (Arhiv JAZU, sign. XV. 23/A I 131 br. 54).

⁶ G. Valentinelli, Della Biblioteca del Seminario di Padova (Venezia 1849. Tipografia di T. Gattei). Ova knjižica predstavlja bilješka proširen tekst, koji je bio publiciran već god. 1845. u »Allgemeine Literatur — Zeitung« No 69—73.

⁷ Ibidem, str. 39. Ostala su tri kodeksa ova:

»Cod. CCCLXVI cartaceo in fogl. Coleti Jacopo. Vita del R. Giovanni Domenico Fiorentino, Arcivescovo di Ragusa.«

Kasnije je Valentinelli u već spomenutom »Cathalogusu« dao nešto više detalja u opisu, koji glasi: »Ragusii Statuta: Codice ms. cartaceo del secolo XVII. di carte scritte 95 in foglio, conservate nella Biblioteca del Seminario di Padova al numero DI. Gli statuti latini in otto libri comprendono gli anni 1360—1444. Il primo libro e di capitoli 38, il secondo di 33, il terzo di 57, il quarto di 80, il quinto di 45, il sesto di 68, il settimo di 67, l'ottavo di 95. In fino al codice leggesi il nome del donatore: Hoc volumen Horatius Antonius Fanzagus Bibliothecae Semin. Patavini dono dedit VIII. Kal. April. A. 1827. E un esemplare degli Statuti che si darano al conte di Ragusa.«

I ovaj je opis pogrešan, jer je, kako ćemo kasnije vidjeti, krivo izbrojen broj glava u nekim knjigama. Nejasno je nadalje porijeklo one bilješke, prema kojoj bi se navodno ovim kodeksom služili dubrovački knezovi odnosno rektori. Isto tako nije moguće zasada objasniti provenijenciju samog kodeksa i način, kako je on zapravo stigao u Seminarsku knjižnicu u Padovi. Naime, prema onoj prvoj Valentinellijevoj bilješci činilo se, da je kodeks darovan sa strane J. Coletija, a po »Chatalogusu« kod ovoga kodeksa više se ne spominje Coleti,⁸ već se

»Cod. CCCLXVII cartaceo in 8. Riccobona. Bartolommeo. Cronaca del Monastero del Corpus Domini di Venezia.«

»Cod. DCCXV cartaceo, di undici volumi in fogl. Studi di Jacopo Coleti per la redazione della grande Opera Illyrici Sacri auctore Daniele Farlato etc. Venetiis, 1751—1819. Vol. VIII. in fogl.«

⁸ Nasuprot tome za cod. DCCXV, koji u 11 svezaka sadržava historijsku građu za djela »Illyricum sacrum«, i u »Cathalogusu« se ponovo ističe, kako ga je Seminarskoj knjižnici darovao J. Coleti, te se pače citira i njegovo pismo od 20. IV. 1818., kojim popraćuje darovanje, obrazlaže, kako mu po dovršenom poslu ta građa više ne treba te izražava želju, da građu stavi na raspoloženje onima, koji je budu trebali u svojim istraživanjima.

Kako je poznato, šesti svezak ove Coletijeve građe odnosi se na Dubrovnik i ima naslov: »Monumenta per la storia di Ragusa.« Iako nema neposredne veze s ovom radnjom, radi interesa za povijest Dubrovnika objavljujem pregled sadržaja tog šestog sveska:

- 1 — Ist. degli arcivescovi di Ragusa (copia di un manoscritto esistente nell'archivio dei PP. Predicatori di Croazia) compilata dal P. Rani Teologo della provincia Romana nel 1489, f. 42.
- 2 — St. ed Annali degli Arcivescovi di Ragusa (dal 990 al 1711) f. 29.
- 3 — Inquisizione sul culto prestato dal B. Giov. Dom. Card. Arciv. di Ragusa, f. 2.
- 4 — Notizie sopra Rinaldo Graziani di Cottignola, su Tommaso di Giov. di Bastiano e su Mons. Lodovico Beccatelli, f. 7.
- 5 — Series archiepiscoporum qui Ragusiensi Ecclesiae preae fuerunt, f. 6.
- 6 — Notizie per la serie degli Arcivescovi di Ragusa del sec. XIII al XVIII estratti dagli Archivi Apostolici, f. 8.
- 7 — Estratto di una antica Cronaca della Metropoli Ragusina, f. 6.
- 8 — Informazioni sul buon governo della Diocesi data a Mons. Conventati, eletto Arcivescovo di Ragusa, f. 9.
- 8 — Iscrizioni di lapidi esistenti nella chiesa di S. Stefano rovinata nel 1667, f. 4.
- 9 — Catalogo delle Chiese, Collegiate e Monasteri di Ragusa, f. 8.
- 10 — Notizie sulla reliquia del S. Pannicello di N. S., f. 1.
- 11 — Catalogo dei Manoscritti esistenti nell'Archivio di Senoma, f. II.
- 12 — Ufficio proprio di S. Biagio, f. 3.
- 13 — Storia del crocefisso Miracoloso di S. Francesco di Ragusa, f. 4.

po citiranoj bilješci iz samog kodeksa razabira, da ga je darovao godine 1827. H. A. Fanzagus, o kome nismo uspjeli naći bližih podataka.

Analiza sadržaja ovog kodeksa⁹ pokazuje ovo:

Kodeks nema uopće naslovne strane, a isto tako nedostaje i poznati uvod u dubrovačku Knjigu statuta, koji počinje riječima: »Summus rerum conditor« . . . On počinje odmah, bez ikakva naslova, s tekstom prve knjige. Na vrhu prve stranice, u sredini, stoji oznaka: »Lib. I.«, a ispod toga: »cap. I.«, pa zatim odmah bez ikakva naslova tekst prve glave: »Statuimus quod dominus comes« . . . Sve druge glave prve knjige, kao i svih ostalih do uključivo osme knjige imaju naslove (»rubrica«). Svi ti naslovi odgovaraju onima u Lib. Stat., uz neke manje izuzetke.¹⁰

Što se tiče redosljeda zakonskog teksta, on je jedino u petoj, šestoj i sedmoj potpuno isti kao u Lib. Stat., a u svim drugim knjigama padovanskog rukopisa ponešto je izmijenjen, i to očito zbog gri-

- 14 — Chiese Monasteri e Reliquie di Ragusa, f. 7.
- 15 — Storia del B. Mandino Amanni, Domenicano, Apost. di Ragusa, f. 2.
- 16 — Notizie sui Domenicani in Ragusa, f. 14.
- 17 — Estratto della vita del servo di Dio G. Mancinelli, gesuita, f. 2.
- 18 — I Domenicani in Ragusa (estratti di antiche memorie) f. 23.
- 19 — Notizie sui Gesuiti in Ragusa 1560—1689 f. 4.
- 20 — Orazione dell'Arciv. Serdonati (1585) f. 36.
- 21 — Vita di Lodovico Beccadelli Arciv. di Ragusa f. 22.
- 22 — Raccolta di varie copie di Bolle, Diplomi, Descritti di re e di Dogi concernenti la città e diocesi di Ragusa ed i suoi Monasteri; Sono poste in ordine cronologico dall'anno 1100 al 1744.
- 23 — Due carte geografiche coi confini della antica Diocesi.
- 24 — Elenco di scrittori illustranti le cose di Ragusa, f. 12.
- 25 — Elenco dei Rettori Veneti di Ragusa dal 1260 al 1348, f. 2.
- 26 — Indice della cronaca del Gondola dall'anno 548 al 1323, f. 4.
- 27 — Notizie delle provincie di Ragusa e di Salona f. 5.
- 28 — Notizie sulle consuetudini di Ragusa (estratto da un codice manoscritto composte nel 1436).
- 29 — Conferme di privilegi e di titoli nobiliari alle famiglie Obmuchievic e Lallich (diplomi stampati degli Imperatori Leopoldo e Carlo VI).
- 30 — Albero Genealogico della famiglia Ohmuchievic, f. 4.
- 31 — Estratto da una Commissione fatta dal Senato di Ragusa da un messo della Repubblica di Spagna, inviato nel 1679 per implorare soccorso nel timore di restare oppressi dal turco, f. 2.

Ove informacije o sadržaju šestog sveska Coletijeve građe kao i podatke i fotokopije kodeksa Knjige statuta ljubazno je dostavila g. Jolanda Marchiori, asistent Sveučilišta u Padovi, te njoj, kao i profesoru J. Ravliču, izražavamo i ovim zahvalnost za pomoć i susretljivost.

⁹ Kodeks se i danas nalazi u Biblioteca del Seminario di Padova pod sign. Ms. 501.

¹⁰ Na pr. u šestoj knjizi: naslov gl. III proširen je i glasi »De percussionibus factis cum armis (et sine armis)«; u gl. IV onaj dodatak »De furtis mulierum« nema rubrike, već njegov tekst slijedi u kontinuitetu nakon svršetka četvrte d'stinkcije, kao da je jedinstven sastavni dio četvrte glave. U sedmoj knjizi zamijenjeni su naslovi kod gl. XLIV i XLV. Ili na pr. u osmoj knjizi, gdje je gl. LXXXI dat naslov gl. LXXXV, što je sam pisar rukopisa kasnije uočio i u marginalnoj bilješci upozorio na tu griješku. Što se tiče naslova pojedinih glava osme knjige od gl. LVI dalje, padovanski rukopis uz manje i nevažne razlike slijedi naslove navedene u Lib. Stat. prema rukopisima C, D i E redakcije.

ješke prepisivača.¹¹ Numeracija pojedinih glava također je slaba strana padovanskog rukopisa. Jedino njegova četvrta knjiga ima potpunu i jednaku numeraciju glava kao u *Lib. Stat.*, a u drugoj, trećoj i petoj do uključivo osme knjige uopće nema nikakve numeracije; u prvoj knjizi je ona tek djelomično provedena, i to na način, koji treba поближе opisati. Poznato je naime, da postoje različiti tekstovi za treću glavu prve knjige u *B i C* redakciji, koji se ovdje u mnogome razlikuju, kako se to lijepo vidi iz upoređenja u *Lib. Stat.* Padovanski rukopis donosi samo onaj noviji tekst, t. j. tekst *C* redakcije, i to u cjelini svih prvih 10 distinkcija, kao treću glavu pod naslovom: »Qualiter Iudices, Consiliarii et Vicarii eligi debeant.«

Ostatak teksta iz *Lib. Stat.*, t. j. distinkcije 11—16, koje su grupirane u 5 posebnih odlomaka, od kojih svaki ima svoj poseban podnaslov, izdvojeno je u padovanskom rukopisu iz treće glave. Tamo su ti odlomci pretvoreni i numerirani kao posebne glave prve knjige. Tako je od prvog odlomka (distinkcija 11—12) pod naslovom »Quod non possit esse in aliquo officio nisi unus pro sclata« nastala glava *IV* prve knjige; od drugog (distinkcija 13) pod naslovom »Ad quantum tempus fiunt Thesaurarii et Procuratores S. Marie« nastala je glava *V* prve knjige; od trećeg (distinkcija 14) pod naslovom »Quod unus non possit habere nisi unam Procuratiam« nastala je *VI.* glava; četvrti pak i peti odlomak (distinkcije 15 i 16) spojeni su u padovanskom rukopisu u jednu cjelinu, te pod naslovom »Ad habendum unam procuratiam qui possunt hinc unum annum officium recipere« tvore *VII.* glavu prve knjige.

Time pak, što su oni odlomci (distinkcije 11—16) — zapravo dodaci osnovnom tekstu treće glave — pretvoreni u posebne glave *IV—VII* prve knjige, pomjerena je u padovanskom rukopisu numeracija svih glava iza treće, u usporedbi s numeracijom u *Lib. Stat.*, za četiri broja. Tako je *IV.* glava *Lib. Stat.* pod naslovom »Quando d. comes vadit ad stanicum vel ad parlamentum« postala u padovanskom rukopisu glava *VIII*; glava *V* pod naslovom »De sale necessario pro familia d. comitis« postala je *IX.* glava u spomenutom rukopisu, i t. d. redom sve do glave *XXIV* po *Lib. Stat.*, koja u padovanskom rukopisu predstavlja glavu *XXVIII* pod naslovom »Qualiter eligantur Procuratores S. Marie, et officio eorum«, a to je zadnja glava prve knjige padovanskog rukopisa, koja ima numeraciju. Iza nje slijedi još deset glava, od one pod naslovom »De reditu statere, carri et balantiorum quem recipit S. Maria« do zadnje pod naslovom »De eo quod datur ripariis pro quolibet mandato«, od kojih sve imaju naslove, ali nemaju

¹¹ Izmjene su ove: u knjizi prvoj, gl. *VIII* i *IX*, koje su u rukopisima *D* redakcije griješkom prepisivača ispuštene pa onda dodane na kraju kodeksa među dodacima, ovdje uredno slijede iza gl. *VII*; u drugoj knjizi, gl. *XXVII* upisana je prije gl. *XXVI*; u trećoj knjizi pod naslovom gl. *XXIII* upisan je tekst gl. *XXIV*, i redom dalje, a tekst gl. *XXIII* potpuno je ispušten; u četvrtoj knjizi iza gl. *LXV* upisana je g. *LXIX*, pa onda redom gl. *LXVI*, *LXVII*, *LXVIII*, *LXX* i dalje kao i u *Lib. Stat.*; u osmoj knjizi, gl. *IX* dolazi prije *VIII*, gl. *XIX* prije *XVIII*, gl. *XXV* prije *XXIV*, a kod gl. *LXI* i *LXII* zamijenjen je naslov.

nikakve numeracije, a sadržajno odgovaraju glavama XXV—XXXIV Lib. Stat. Pribrojimo li dakle tih zadnjih deset nenumeriranih glava padovanskog rukopisa onima prvima I—XXVIII, koje su numerirane, izlazi, da prva knjiga u padovanskom rukopisu ima ukupno 38 glava prema 34 glave u Lib. Stat., iako sadržajno u tih 38 glava rukopisa nema ništa novo, što ne bi bilo sadržano u 34 glave Lib. Stat. Sva je ta razlika u broju glava ove prve knjige potekla, kako smo vidjeli, iz razlike u rasporedu građe treće glave, odnosno izdvajanju njenih odlomaka — dodataka u posebne glave, koje je sam prepisivač padovanskog rukopisa odnosno netko drugi kasnije i numerirao kao neke posebne glave prve knjige.

U vezi s numeracijom glava u pojedinim knjigama treba reći i za ostale knjige, kako je s ukupnim brojem glava, kao što smo to već spomenuli za prvu knjigu. U drugoj, četvrtoj, petoj i sedmoj knjizi taj broj glava odgovara onome u Lib. Stat. U trećoj knjizi padovanski rukopis ima samo 60 glava prema 61 u Lib. Stat., jer je gl. XXIII. ispuštena. Šesta knjiga ima 69 glava prema 68 u Lib. Stat., jer je onaj dodatak treće glave »Pro terminis datis pro homicidiis« izdvojen kao posebna glava iza treće glave.¹² Konačno, u osmoj knjizi padovanski rukopis ima samo 98 glava, što je, kako znamo, karakteristika rukopisa C i D redakcije Knjige statuta.¹³

Nakon završetka teksta gl. XCVIII osme knjige slijede odmah bez ikakve oznake ili napomene oni poznati dodaci dubrovačkoj knjizi statuta, ispisani na način kao da su i oni dalje glave osme knjige, i to ovim redom: pismo hrv.-ugarskog kralja Sigismunda Dubrovniku iz god. 1403.;¹⁴ bilješka »Nota quod in vigilia S. Blasii de mense februarii fiunt quatuor capitanei« . . . ;¹⁵ tri pisma mletačkog dužda F. Foscarija Dubrovniku iz god. 1440., 1443. i 1444.;¹⁶ pismo mletačkog dužda L. Lauredana Dubrovniku iz god. 1503.¹⁷ Time se završava tekst dodataka, i sam ovaj kodeks, koji sadržava padovanski rukopis Knjige statuta. Kako se vidi, ovih dodataka ima razmjerno vrlo malo. Isto tako se

¹² Ovoga dodatka nemaju rukopisi B redakcije, već samo oni C i D redakcije, a u rukopisima E redakcije uvršten je pri kraju glave XXIX, a ne gl. III šeste knjige.

¹³ O podjeli na A, B, C, D i E redakciju i o kriterijima te podjele vidi: Bogišić, Pisani zakoni na slovenskom jugu (Zagreb, 1872). str. 92. i dalje: Lib. Stat. Prolegomena, str. XLIII i dalje.

U službenom primjerku Knjige statuta, koji se čuvao i upotrebljavao u državnoj kancelariji u drugoj polovici 14. st. postojala je gl. 99 osme knjige. To se vidi iz odredbe gl. 35 Lib. Viridisa, gdje se u zadnjoj distinkciji određuje . . . . . »quod cassetur ultimum statutum« . . . . . a po predmetu se jasno razabira, da se radi o gl. 99 osme knjige.

¹⁴ Bogišić, Pisani zakoni . . . . ., str. 103.

¹⁵ Lib. Stat. Additamenta. I. str. 230.

¹⁶ Bogišić, Pisani zakoni . . . . ., str. 103.

¹⁷ Ibidem, str. 104. I padovanski rukopis naziva dužda Lauredana »Laurentius« i datira to pismo godinom 1403. mjesto 1503.

nepotpunost padovanskog rukopisa očituje i u tome, što on nema one razne marginalije¹⁸ ni »tabulae rubricarum«,¹⁹ kako se redovno nalaze u rukopisima B, C i D redakcije.

Treba napomenuti, da je ovaj padovanski rukopis dosta neuredno prepisan iz svoga predloška tako, da ima razmjerno vrlo mnogo sitnih pisarskih griješaka, i to, kako se čini, najviše u osmoj knjizi. Ima zatim ponešto i nepročitanih dijelova teksta, gdje je prepisivač ostavio prazan prostor, a isto tako ima većih i manjih dijelova ispuštenog teksta.²⁰ Pored toga ima i slučajeva zamjene riječi ili redosljeda riječi,²¹ a negdje i novih varijanata, koje nisu zabilježene u Lib. Stat.²²

Najvažnije je konačno pitanje sadržajne strane padovanskog rukopisa i kojoj redakciji Knjige statuta on pripada prema svojim specifičnostima teksta. Započnemo li pomnijom i detaljnom analizom njegova teksta, vršeći usto uporedbu sa svim varijantama, što su ih izdavači Lib. Stat. naveli pod svakom glavom Knjige statuta, ubrzo uočavamo podudaranje padovanskog rukopisa s rukopisima C i D redakcije,²³ a ukupna analiza pokazuje, da glavnim i pretežnim dijelom padovanski rukopis slijedi tekst D redakcije Knjige statuta. Ima u tome

¹⁸ Lib. Stat. str. 249—251.

¹⁹ Ibidem, str. 232—248.

²⁰ Na pr. u prvoj knjizi do glave »De placitis que habet d. archiepiscopus in curia seculari«, koja je u padovan. rukopisu numerirana kao gl. XXIII, upisan je samo naslov, a cijeli tekst ispušten. U osmoj knjizi kod gl. LVIII »De pena vrasde« ispuštene su prve dvije distinkcije, za koje je ostavljen prazan prostor. Ili na pr. u XXXVI gl. pete knjige u rečenici posljednje distinkcije . . . »super hoc prestare sacramentum si hoc emptor petierit« ispušta riječ »duodecim«, koja svakako nije nevažna. U šestoj knjizi, u gl. XVI, ispuštene su u trećoj distinkciji riječi . . . »et Raguseus qui comparaverit solvat pro banno yperperos decem« i »insuper«, a u gl. XVIII onaj dodatak, što ga Lib. Stat. donosi kao sedmu distinkciju, nije potpun, jer su ispuštene završne riječi . . . »superstans arsenatus, comites insularum et astaree, officiales cere«. U osmoj knjizi u gl. LXXXIV ispuštena su cijela dva retka od riječi »vel alio quecunque« u četvrtoj distinkciji do riječi »de dicta moneta« u petoj distinkciji.

²¹ Na pr. u šestoj knjizi: u gl. I dist. 1 mjesto »et firmatum« stoji »ac statutum«, a u dist. 4 mjesto »essent« stoji »fuerint«, a riječ »deveniant« je ispuštena; u naslovu gl. II mjesto »compagnias« stoji »companiam«; u gl. VI, dist. 1 ispuštena je riječ »ipsius«, a »quis« je prebačena iza »voluntatem«; u gl. X mjesto riječi »fecerit« stoji »intulerit«, i t. sl.

²² Na pr. u prvoj knjizi gl. II, po Lib. Stat. počinje: »Ut Deo honor debitus prebeatur« . . . , a padovanski rkp. očitog logičnije i točnije: »Ut ideo honor debitus prebeatur« . . . . Ili na pr. u gl. XLVIII treće knjige odmah u drugom retku iza riječi . . . »ille voluerit respondere in platea«, pad. rkp. nastavlja . . . »ante dominum comitem et ante suam curiam« . . . .

²³ Na pr. u gl. I, prve knjige u rečenici . . . »slavo sacramento d. ducis et regiminis civitatis« . . . ispuštene su u pad. rkp. riječi »d. ducis et«, a isto tako i riječi . . . »secundum quod continentur in capitulari fidelitatis«; u gl. II iste knjige mjesto riječi . . . »unum videlicet pro d. duce« . . . stoji . . . »unum videlicet pro Domino« . . . ; glavu LXXX četvrte knjige, koju B redakcija još nema, padovanski rukopis ima; ili na pr. u petoj knjizi gl. XXXV ima onaj dodatak iz god. 1372. (dist. 9—11 u Lib. Stat.) što je također oznaka tek C redakcije, i t. d. Ima, doduše, padovanski rukopis i ponekoju tipičnu karakteristiku B redakcije, kao na pr. u gl. XLII, pete knjige, gdje su ispuštene riječi . . . »ad viam que descendit . . . . recta linea usque«, no to su rijetki izuzeci.

negdje i odstupanja,²⁴ no ta nisu ni tako brojna ni bitna, jer, kako je već rečeno, u kudikamo pretežnijem i presudnom broju slučajeva padovanski rukopis ima tekst sa svim onim bitnim i karakterističnim detaljima, koje je statutarni tekst dobio baš kroz D redakciju. Možemo stoga zaključiti, da je njegova pripadnost grupi rukopisa D redakcije neprijepona.

Sudeći po pismu, ovaj padovanski kodeks je vjerojatno ispisan još u 17. stoljeću, kao što je i Valentinelli označio, a o eventualnom gotovom predlošku, iz kojega je možda prepisan, teško je nešto poblize reći. Međutim, s obzirom na brojne pisarske griješke i nepotpunosti, na koje smo bar uglavnom upozorili, sasvim je nevjerovatna Valentinelli-jeva bilješka, da bi se ovim kodeksom služili dubrovački rektori tim više, što za to nema baš nikakva poznatog i vidljivog indicija, a uz činjenicu, da postoje toliki potpuniji, uredniji i pregledniji rukopisni kodeksi Knjižne statuta, koji su se čuvali u kancelariji Dubrovačke Republike i inače u Dubrovniku XVII. i XVIII. stoljeća.

Naglasili smo ranije, da se taj rukopis ima ubrojiti u skupinu rukopisa t. zv. D redakcije pridržavajući se zasada radi lakšeg snalaženja Bogišićeve klasifikacije i podjele na rukopise A do E redakcije. I opće glavne karakteristike rukopisa D redakcije, kako su ih konačno utvrdili Bogišić—Jireček,²⁵ ima naš padovanski rukopis. Pritome se svakako najznačajnija karakteristika sastoji u tome, da rukopisi D redakcije preuzimaju i slijede djelomično tekst B redakcije, a djelomično onaj C redakcije, odražavajući mimoilaženje načela »lex posterior derogat priori« i tendenciju vraćanja starijim tekstovima B redakcije, iz vremena prije god. 1358., iako su mnoge formulacije u tim tekstovima bile potpuno zastarjele, bespredmetne i čak direktno protivne državno-političkom statusu Dubrovačke Republike.²⁶ Tako je utvrđeno, da ovi rukopisi D redakcije u prvoj knjizi donose tekst C redakcije, u drugoj tekst B redakcije, a u trećoj i ostalima tekst C redakcije, ali ne uvijek, već uz neka ustupanja B redakciji, kao što Bogišić—Jireček navode za prvu i drugu glavu treće knjige.²⁷ Sličan je slučaj s padovanskim ru-

²⁴ Na pr. u drugoj knjizi prema napomeni pri kraju glave XXIV u Lib. Stat., rukopisi D redakcije imali bi na kraju te glave iza završnih riječi . . . »equorum tarinos auri sex«, još jedan dodatak, koji glasi: »Anno domini MCCC octuagesimo octavo, indicione Xa die XXIII aprilis in magno consilio sono campane congregato ut moris est, in quo interfuerunt consiliarii quinquaginta octo, captum et firmatum fuit per quadraginta duos dictorum consiliariorum de inteligendo quod patronatus galee habeatur pro officio« (ovaj se dodatak nalazi u C redakciji in fine gl. XXVI!). Padovanski rukopis nasuprot završava gl. XXIV riječima . . . »equorum tarinos argenti sex« a spomenutog dodatka nema ni kod ove, kao ni kod idućih glava druge knjige.

²⁵ Lib. Stat. Prolegomena, str. LIII—LIV.

²⁶ Na pr. ponovljeno preuzimanje iz B redakcije onih tekstova zakletve raznih državnih funkcionera, u knjizi drugoj, gdje se među ostalim stalno ponavlja zastarjela i bespredmetna formula: »Et fidelis ero d. duci Venetiarum . . . « i navodi stalno mletački dužd kao vrhovna suverena vlast. Na to je ukazao već Bogišić, Pisani zakoni . . . str. 96—97, pripisujući ovu tendenciju vraćanja tekstovima B redakcije, »strogim konzervativnim načelima« dubrovačke vlastele.

²⁷ Lib. Stat. Prolegomena, str. LIV.

kopisom, napose što se tiče I., II. i III. knjige stime, da on u prvim glavama treće knjige donosi tekst B redakcije, zatim u gl. XXXIX tekst B i C redakcije i konačno u završnim glavama te treće knjige tekstove, koje ima tek C redakcija;²⁸ zatim u knjigama IV i V slijedi isključivo tekst C redakcije, u VI. knjizi, dijelom samo tekst C redakcije, a pretežno tekstovi B i C redakcije i konačno u VIII. knjizi opet donosi u cjelini tekstove i B i C redakcije.²⁹ U ovom preuzimanju tekstova dviju prethodnih redakcija ima među rukopisima D redakcije nekih i znatnijih različitosti, kako to pokazuje primjer onog kodeksa D redakcije iz godine 1591., što ga spominju Bogišić—Jireček,³⁰ ili kao što ih pokazuje i ovaj naš padovanski rukopis. No sve te razlike nisu od značaja za bitna obilježja ove skupine rukopisa Knjige statuta, koji su nastali svakako i nedvojbeno poslije C redakcije.

I u ovom konkretnom slučaju padovanskog rukopisa možemo dakle, na temelju analize njegova sadržaja, opisa i ostalog, što je izloženo, zaključiti, da on ide u spomenutu grupu rukopisa D redakcije, a s tim zaključkom padaju sve Strohalove pretpostavke, da bi se tu možda moglo raditi o nekoj redakciji starijoj čak od one, koju po Bogišić—Jirečku nazivamo B redakcijom. Padovanski rukopis ne donosi sadržajno ništa novo, on ne predstavlja pokušaj nikakva novog i dosada nepoznatog redigiranja Knjige statuta, i sve se njegove važnije osobitosti unutar grupe rukopisa, u koju ide, mogu sa sigurnošću u osnovi svesti na griješke i nedosljednosti u rasporedu i numeraciji građe sa strane jednog ili više prepisivača, koji su prepisivali kodekse Knjige statuta. Takvih osobitosti imali su sigurno i drugi rukopisi, i to pogotovo oni, koji su nastali iz predložaka XIV. i prve polovice XV. stoljeća, t. j. iz predložaka, koji potječu iz vremena, prije nego se pristupilo novijem i istovremenom tehničkom uređenju Knjige statuta, Knjige reformacija i Zelene knjige, o čemu će još biti riječi, ali su takvi rukopisi kasnije uglavnom nestali. Potisnuli su ih uredniji i pregledniji kodeksi, koji su s jedne strane bili potpuniji, a s druge strane u pogledu rasporeda građe i numeracije pojedinih glava jednoobrazniji, pa prema tome prak-

²⁸ Treća knjiga izgleda u tom pogledu ovako: u gl. I nema dodatka iz god. 1387. dist. 6—9.; u gl. II nema dodatka iz god. 1354. dist. 6., a isto tako i u gl. VIII. donosi četvrtu distinkciju u doslovnoj B redakciji; nasuprot tome u gl. XXXIX ima uz osnovni tekst B redakcije i dodatak iz god. 1378., koji je uzet iz C. redakcije, a isto tako ima i glave LIX—LXI, koje također potječu iz druge polovice 14. stoljeća i kojih uopće nema u B redakciji, nego tek u C redakciji.

²⁹ U šestoj knjizi: kod gl. I gdje postoje različiti tekstovi B i C. redakcije donosi samo tekst C redakcije, i to tako, da u šestoj distinkciji ispušta riječi... »vel neptum heredis vel heredum illius«; kod gl. III, XVII i XXXIII, gdje uz osnovni tekst B redakcije postoje i dodaci C redakcije, padovanski rukopis ima uvijek i osnovni tekst i dodatak; nadalje on ima glave LXV—LXVIII, koje B redakcija nema, nego tek C redakcija.

U osmoj knjizi: kod gl. LXXXIV, XCI i XCIV, gdje također uz osnovni tekst B redakcije postoje i naknadni dodaci C redakcije, padovanski rukopis ima u sva tri slučaja uvijek i osnovni tekst i dodatak stime, da kod gl. LXXXIV i XCI dodatak slijedi u kontinuiranom tekstu nakon osnovnog teksta i da je kod gl. XCI ispušten naslov dodatka »Item sequitur de citatione.«

³⁰ Lib. Stat. Prolegomena, str. LIV.

tički bolje i lakše upotrebljivi. Svakako, padovanski nam rukopis pokazuje, kako na temelju varijanata u rasporedu građe i numeracije pojedinih glava još ne valja stvarati prerane zaključke o novim i nepoznatim redakcijama.

Mislimo dalje, da se na temelju ove konstatacije mogu razjasniti neke karakteristike, pa čak dati i uvjerljiv opći sud o onom zanimljivom rukopisu Knjige statuta grada Dubrovnika, kojim se služio Ivan Lucius Trogiraniin, a na koji rukopis također upozorava Strohal.³¹

Lucius naime u svom djelu o historiji Dalmacije i Hrvatske³² spominje neke glave iz dubrovačke Knjige statuta, a u djelu o historiji Trogira³³ navodi priličan broj glava iz raznih knjiga, točnije, citira »glave« i »reformacije« Knjige statuta. Iz detaljne analize svih tih Luciusovih podataka izlazi, da u primjerku Knjige statuta, kojim se on služio, druga, četvrta, peta i sedma knjiga nemaju nikakvih naročitih osobitosti, a osma se knjiga ne spominje. Glavne karakteristike tog primjerka Knjige statuta izlaze iz prve, treće i šeste knjige, kojih je materija: o državnim organima i njihovom izboru, o sudstvu i sudskom postupku, zatim o krivičnom pravu razumljivo trebala i doživjela mnoge zakonske izmjene — reformacije nakon kodifikacije u 13 stoljeću. Sumiramo li te karakteristike prve, treće i šeste knjige i svedemo li ih na ono najbitnije, možemo utvrditi ovo:

Lucius ne donosi toliko obilje podataka i takve vrste podataka, da bismo mogli dobiti neki širi uvid u sam tekst njegovog primjerka Knjige statuta. Međutim, svi njegovi podaci, kojih je ipak prilično,³⁴ ne daju ni najmanjeg uporišta za tvrdnju da taj primjerak ima nešto sadržajno novo, neki nepoznati zakonski tekst ili novu varijantu poznatog teksta.

Drugo, uz pojedine glave Knjige statuta Lucius citira i reformacije Knjige statuta kod prve, treće i šeste knjige, uz nedosljednost u razlikovanju, što je »glava«, t. j. osnovni statutarni tekst, a što je »reformacija«, i na način, iz kojega nedvojbeno izlazi, da su sve te njegove

³¹ Strohal, O starosti i redakcijama . . . str. 95—96.

³² Lucius J., *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* (Vindobonae 1758) editio nova atque emendata. Ovo ćemo djelo u nastavku skraćeno citirati: *De Reg.*

³³ Lucio G., *Memorie storiche di Tragurio ora detto Trau* (Venetia 1674). Ovo ćemo djelo u nastavku skraćeno citirati: *Mem. Tra g.*

³⁴ Iz prve knjige citirane su gl. 4, 9, 13, 14, 17, 18, 19, 22, 25, 29, 38, 40, 54 i 103 (*Mem. Tra g.* str. 198, 202, 522, 523 i 527). Tekstualno je citirana samo gl. 19., a skoro iz svih ostalih citirane su samo neke riječi, koje Lucius navodi kao primjere iskvarenog latinskog jezika (»*lingua latina corrotta*«). Iz druge knjige citirane su gl. 3, 13 i 20 (*Ibid.* str. 198), jednako kao i one iz prve knjige. Iz treće knjige gl. 17, 45, 48, 55 i 57 (*Ibid.* str. 198, 261, 522 i 524) također po numeraciji i nekim riječima, odnosno neke i po naslovima. Isto tako iz četvrte knjige gl. 17, 59 i 72 (*Ibid.* str. 198, 202 i 524) i iz pete knjige gl. 3 i 24 (*Ibid.* str. 198 i 202). Iz šeste knjige citirane su glave odn. reformacije: 6, 16, 22, 23, 43—54, 59, 60, 62, 64, 72, 73, 76, 85, 96, 119, 138, 184, 207 i 219 (*Ibid.* str. 198, 202, 396, 514, 521, 522, 524—525 i 526; *De Reg.* str. 262 i 270), opet pretežno samo po numeraciji, nekim riječima ili naslovima, a nekoliko njih i tekstualno. Iz sedme knjige gl. 7, 20, 21 i 56; (*Mem. Tra g.* str. 198, 525; *De Reg.* str. 265) na isti način.

reformacije integralni sastavni dio statutarnog kodeksa.³⁵ Dosljedno tome Lucius ne poznaje i ne spominje posebnog zakonskog zbornika *Liber omnium reformationum* (LOR),³⁶ koji bi sadržavao samo reformacije.

Treće, između citiranih reformacija utvrdili smo, da je najnovija ona iz god. 1417. (ref. 219. šeste knjige), pa iz toga vidimo, da su ovom Luciusovu primjerku Knjige statuta dodavane, kao reformacije, dubrovačke zakonske odredbe sve do prvih decenija 15. stoljeća.³⁷ Dodavane su kao »reformacije« općenito zakonske odredbe, a ne samo one, koje poznajemo kao reformacije iz poznatih primjeraka zakonskog zbornika Knjige svih reformacija, t. j. dodavane su i one zakonske odredbe, koje su nam poznate iz prvog dijela zakonskog zbornika *Liber Viridis*.³⁸ Iz toga izlazi, da su i te neke zakonske odredbe iz *Liber*

³⁵ Lucius baš nigdje ne spominje neki kodeks, koji bi sadržavao samo reformacije (na pr. *Libro delle reformationi*, ili sl.), već spominje samo i isključivo »Statuto di Ragusi«, njegove knjige i glave, a reformacije se citiraju isključivo kao reformacije pojedinih »knjiga« (na pr. »reformatione del primo libro«), što se može razumijeti samo kao »knjiga« statutarnog kodeksa. Iz šeste knjige Lucius citira na jednom mjestu: »nello statuto di Ragusi lib. 6, c. 72« (*Mem. Trag.* str. 525), a na drugom se mjestu isti zakon citira: . . . »l. 6. Refor. 72.« (*Ibid.* str. 522); ili, iz iste šeste knjige, dva puta se citira: . . . »l. 6, c. 219.« (*Ibid.* str. 525, 526), a treći put se isti zakon citira: . . . »ex libro sexto statutorum reformatione 219« (*De Reg.* str. 270), a da se pritom radi o istoj zakonskoj odredbi, to je nesumnjivo, jer se u sva tri slučaja citira njen naslov »De non vendendis servis«, a u drugom i trećem slučaju citira Lucius odriječi doriječi i čitav tekst te odredbe. Već ova nedosljednost u razlikovanju »glava« i »reformacija« dovoljno govori o točnosti pretpostavke, da su u Luciusovu primjerku reformacije integralni sastavni dio statutarnog kodeksa.

³⁶ *Liber omnium reformationum civitatis Ragusii* (Beograd, 1936. Zbornik za istoriju, jezik, i književnost, III. od knj. VI. Izd. Srp. kralj. akad.). Ovo ćemo izdanje u nastavku ove radnje skraćeno citirati: LOR.

³⁷ Kad govori o vraždi Lucius (*Mem. Trag.* str. 514) citira samo statut iz knj. 6. gl. LXXVI pod naslovom »De pena vrasde«, koji odgovara gl. LVIII i LIX osme knjige u *Lib. Stat.*, i to citira potpuni tekst toga statuta, a naprotiv i ne spominje kasniju odredbu o vraždi od 9. XI. 1423., koja se nalazi kao gl. 182 zakonskog zbornika *Liber Viridis*. Iz toga možemo s velikom vjerojatnošću zaključiti, da je ona ref. 219. iz god. 1417. jedna od zadnjih zakonskih odredaba, koje su dodane u Luciusovu primjerku Knjige statuta i da kasnijih dodataka, koji bi potjecali iz vremena iza godine 1420., vjerojatno nije više bilo.

³⁸ Pregled tih Luciusovih »reformacija«, upoređujući ih s odgovarajućim tekstovima u *Lib. Stat.*, LOR i *Liber Viridisu*, bio bi ovaj:

a) u prvoj knjizi:

legge (?) 5. del primo libro: De viis Astaree aptandis (<i>Mem. Trag.</i> str. 521)	LOR pag. 5. cap. I
lib. primo Refor. 50.: Quod omnes portae exceptis 4 civitatis claudantur et foramina versus mari (<i>Ibid.</i> str. 461)	Lib. Viridis cap. 2
Ref. 51.: Quod claudantur porte et fenestre civitatis a parte maris excepta ista (<i>Ibidem</i>)	Lib. Viridis cap. 4

Viridisa integralni sastavni dio statutaruskog teksta Luciusova primjerka Knjige statuta, te da Lucius ne poznaje, pa i ne spominje Lib er Viridisa kao posebni zakonski zbornik.

Četvrto, u pogledu numeracije pojedinih glava, uzevši dakle u obzir samo osnovni statutarni tekst bez ikakvih »reformacija«, mogu se utvrditi tek manje odnosno manje značajne razlike prema numeraciji u Lib. Stat.³⁹ Što se tiče pak numeracije reformacija, ona je nedosljedno provedena i nejasna, ali se čini ipak, da je i u prvoj, i trećoj, i šestoj knjizi provedena kao nastavak numeracije osnovnog statutaruskog teksta.⁴⁰

Refor. 87. Primo lib.: De ordinibus super terris noviter aquisitis, (Ibid. str. 520—521)	Lib. Viridis, cap. 96
Reformatione . . . (?) del medesimo primo libro: Quod si quo tempore per Regem Rascie, vel gentem suam fieret (Ibid. str. 521)	LOR, pag. VII cap. 11
b) u šestoj knjizi:	
lib. 6 refor. 72	
De barcis non dandis Sclavis, et de pena contrafacientium (Ibid. str. 522, 525)	Lib. Stat. lib VIII cap. 50
lib. 6 c. 73 De non laborandis Sclavorum (Ibidem)	Lib. Stat. lib. VIII cap. 51
lib. 6 c. 76 De pena Vrasde (Ibid. str. 514.; De Reg. str. 262)	Lib. Stat. lib, VIII cap. 58, 59
lib. 6. c. 85 De modo portandi Sclavos in Apuliam (Mem. Trag. str. 524)	LOR pag. VII cap. 5 i 9
lib. 6. c. 96 (Ibid. str. 202)	Lib. Stat. lib. VIII cap. 97
lib. 6 refor. 119 (Ibid. str. 522)	
Reformat. 138. del libro 6. Ordo laboratorum terrarum (Ibid. str. 521)	LOR pag. XVI cap. 8
Reformatione 184 del libro 6 degli statuti (Ibid. str. 396)	Lib. Viridis cap. 35
Reformatione 207 del medesimo libro (Ibidem)	Lib Viridis cap. 108
Reformatione 219 ex libro sexto statutorum. De non vendendis servis (De Reg. str. 270)	Lib. Viridis cap. 162.

³⁹ U prvoj knjizi postoji u tom pogledu sličnost s padovanskim rukopisom, jer su i ovdje oni dodaci treće glave pretvoreni u posebne glave prve knjige, no stime, što su ovdje svih pet dodataka numerirani kao posebne glave, a time i čitava numeracija pomaknuta za pet brojeva naprijed prema onoj u Lib. Stat. Tako je naime ovdje gl. IV iz Lib. Stat. postala gl. IX i tako redom dalje. Zbog toga ukupnom broju od 34 glave prve knjige u Lib. Stat. odgovaraju 39 glava Luciusova primjerka Knjige statuta. Uporedba podataka iz treće knjige pokazuje, da bi u Lib. Stat. bila jedna odn. dvije glave više, a u šestoj knjizi da bi Luciusov primjerak imao jednu glavu više nego Lib. Stat. To bi bile sve osobitosti u pogledu numeracije, jer se ona u ostalim knjigama podudara.

⁴⁰ Kako su reformacije kod Luciusa integralni sastavni dio statutaruskog kodeksa, to naravno njihova numeracija nema nikakve veze s onom, kakva nam je poznata iz dosada proučenih primjeraka Knjige svih reformacija i kakva je re-

Konačno, peto, u općem opisu Knjige statuta grada Dubrovnika Lucius nam ne kaže baš ništa novo, nikakav novi podatak ni o vremenu kodifikacije, ni o vremenu, ni broju redakcija ili sl. Daje ustvari samo onaj poznati stereotipni podatak, koji izlazi iz naslova Knjige statuta. Govoreći naime o statutima pojedinih dalmatinskih gradova, za Dubrovnik kaže od riječi do riječi samo ovo: »Quel di Ragusi si come consta dalla sua prefatione che fosse composto da Marco Giustiniano da Venetia conte del 1272. del mese di maggio, cosi si scorge c'habbi havuto varie riforme, e la maggior parte delle leggi si consosce, che siano state ultimamente regolate avant' il 1358.«⁴¹

Prema tome temelju datih podataka iz svega izlazi, da je zapravo jedina značajna osobitost Luciusova primjerka Knjige statuta, koju možemo konkretno i sigurno utvrditi, u tome, da je u tom primjerku sa svim drugačiji raspored građe u prvoj, trećoj, šestoj i osmoj knjizi,⁴² kao i u odnosu na reformacije općenito i na odredbe iz prvog dijela *Lib. Viridisa*. To je najznačajnija, jer one ostale manje razlike u numeraciji osnovnog statutarnog teksta, koje osobito u prvoj knjizi podsjećaju na padovanski rukopis, same po sebi još ne znače ništa, i kao što nam je baš primjer tog padovanskog rukopisa pokazao, ne predstavljaju osnovu za neke ozbiljne pretpostavke čak o novoj i nepoznatoj redakciji Knjige statuta.

No kada smo eto tako utvrdili, da se jedina značajna osobitost sastoji samo u rasporedu građe dodatnih zakonskih odredaba, t. j. u tome, da prva, treća i šesta knjiga sadržavaju i dodatke iz osme knjige, veliki broj reformacija i ktome neke odredbe poznate nam iz *Lib. Viridisa* do god. 1420. otprilike, onda se nameće pitanje, da li je to do-

producirana u LOR. Moglo bi se možda činiti, da su u prvoj knjizi Luciusova primjerka nakon dovršenog osnovnog statutarnog teksta reformacije numerirane od br. 1 dalje, jer se na pr. iz prve knjige citira »cap. 103« i »ref. 87«, a teško je pretpostaviti, da je bilo baš toliko tih »glava« i »reformacija. No očito je i ovdje, kao i u šestoj knjizi i općenito slučaj, da Lucius nije dosljedan u razlikovanju glava osnovnog statutarnog teksta od reformacija. Vjerojatnije je dakle uzeti, da je u Luciusovu primjerku prosto produžena numeracija osnovnog statutarnog teksta na reformacije te da numeracija uvijek odražava ukupan broj zakonskih odredaba pojedine knjige statutarnog kodeksa.

⁴¹ Lucio, *Memorie* . . . . . str. 196.

⁴² Ranije smo rekli, da Lucius iz osme knjige ne citira baš ništa. Međutim, iz analize njegovih podataka izlazi, da su se mnoge odredbe osme knjige, kakva je u *Lib. Stat.*, nalazile u Luciusovu primjerku kao reformacije kod prethodnih knjiga. Pa kako se tu radilo o glavama, koje se nalaze u sredini osme knjige *Lib. Stat.*, to bi se možda moglo pretpostaviti, da taj Luciusov primjerak nije uopće imao osme knjige, već da je sav njen sadržaj zapravo bio raspoređen kao tekst reformacija u prethodnim knjigama, ili pak da je ona imala tek neko desetak početnih glava.

Treba ovdje podsjetiti i na *Lib. Stat. Prolegomena*, str. XVI. i XXV, gdje i Bogišić—Jireček pretpostavljaju, kako je navodno osma knjiga u A redakciji iz god. 1272. imala najviše 20 glava, pa kasnije proširena na 51 i konačno na 99 glava. Solovjev pak, u izdanju LOR, Predgovor, str. IV—V smatra, da u redakciji od god. 1272. nije bilo uopće osme knjige, već da je ona čitava stvorena

voljna osnova, da sa Strohalom i u ovom slučaju Luciusova primjerka Knjige statuta postavimo pretpostavku, kako se vjerojatno radi o nama nepoznatoj redakciji Knjige statuta.⁴³

Smatramo da i u ovom slučaju, kao i u onom padovanskog rukopisa, ne stoji i ne mogu se nikako održati te Strohalove pretpostavke.

U prvom redu s toga, što on prije svega nije ni prikupio sve podatke, koje Lucius donosi u svojim djelima o dubrovačkoj Knjizi statuta, niti ih je temeljito analizirao, već raspravlja i pretpostavlja na temelju djelomičnih podataka.⁴⁴

Nadalje stoga, što se u Luciusovu primjerku, prema raspoloživim podacima, radi samo i isključivo o drugačijem rasporedu građe (i to ne građe osnovnog stat. teksta već građe dodatnih zak. odredaba),⁴⁵ a ne radi se ni o čemu sa držajno novom, ni o kakvoj novoj varijanti nijednog konkretnog statutarnog teksta, ni o bitnim i imalo značajnijim razlikama u rasporedu i opsegu osnovnog statutarnog teksta, što bi jedino, po našem mišljenju, moglo biti osnova za utvrđivanje neke nove redakcije Knjige statuta. Ovog kriterija, sadržajno novog odn. značajnijeg u rasporedu i opsegu osnovnog statutarnog teksta držali su se u osnovi i Bogišić, odn. Bogišić i Jireček, utvrđujući onih pet redakcija, koje su obilježili kao redakcije A, B, C, D i E, jer je to zaista jedino moguće i opravdan kriterij.

Postavlja se naime pitanje, kuda bismo došli i u koliko bi se nepotrebnih kombinacija s redakcijama zapleli, kada bismo svaku razliku u rasporedu građe dodatnih zakonskih odredaba u Knjizi statuta proglasili odmah novom redakcijom, a da nemamo ni najmanjeg indicija, da je postojala kod sastavljača dotičnog kodeksa bar intencija nekog novog redigiranja i stvaranja nove redakcije.

Osim toga, ako držimo u vidu, kada su i kako vršene redakcije i tehničko uređivanje dubrovačkih pisanih zakona u prvoj polovici 15. stoljeća, i to istovremeno i Knjige statuta i Knjige svih reformacija i Zelene Knjige, tada nam je jasno, da je sve do toga vremena, t. j. do polovice 15. stoljeća, postojao u upotrebi možda i pretežan broj takvih primjeraka Knjige statuta, koji nisu imali nipošto jednoobrazan

kasnije kao dopunska. Tu tvrdnju on uvjerljivo argumentira: kad bi onih prvih 20 glava osme knjige, koje govore o sudskom postupku bile poznate god. 1272., onda bi one došle na svoje mjesto u treću knjigu, gdje je sedes materiae sudskog postupka, a ne bi se odvajale u neku zadnju knjigu dodatnih odredaba.

⁴³ Strohal; O starosti i redakcijama . . . str. 95.

⁴⁴ Neke Luciusove podatke o dubrovačkoj Knjizi statuta donose i Bogišić—Jireček u Lib. Stat. Prolegomena, str. XII, bilj 1, ali uopće ne spominju i ne objašnjavaju razlike prema rukopisima, koji su im poslužili kao osnova za izdanje Lib. Stat. No najčudnije je to, da oni Luciusov citat ref. 219 »De non vendendis servis«, koji Lucius citira jednom kao »l. 6 c. 219« a drugi put kao . . . »libro sexto statutorum Reformatione 219« bez ikakva objašnjenja navode kao citat »ex libro Viridi cap. 162«!

⁴⁵ Ovdje, kao i inače, pod osnovnim statutarnim tekstom podrazumijevamo najstariji sačuvani tekst t. zv. B redakcije, od koje je sačuvan jedan primjerak, za koji Bogišić—Jireček smatraju da je nastao god. 1342. (Lib. Stat. Prolegomena, str. XLIX).

raspored građe dodatnih zakonskih odredaba. Vlasnici, odnosno sastavljači pojedinih kodeksa Knjige statuta nisu dakle upisivali nove zakonske odredbe po nekom određenom jednoobraznom redu ni na utvrđena mjesta u kodeksu, jer to mjesto i red tada nitko nije ni utvrđivao ni propisivao. Oni su te nove zakonske odredbe pripisivali kod onih knjiga statutarnog kodeksa, gdje im se činilo, da te odredbe po logici stvari pripadaju, tamo, gdje se one što više sadržajno vežu na ranije odredbe, t. j. u one knjige, gdje se nalazila sedes materiae, kojoj je pripadao taj novi statutarni propis. Da je to praktički zaista bilo tako, čini nam se da teško može biti ikakve sumnje u to. I još ktome, da su prva, treća i šesta knjiga statutarnog kodeksa dobile najviše dodataka, i to je sasvim jasno, kako smo već ranije istakli, jer je njihova materija takva, da su tako reći dnevne životne potrebe izazvane živim političkim i društvenim razvojem kroz 14. i 15. st. tražile česte zakonske dopune, reformacije i opet uskoro reformiranje tih istih reformacija. Osim toga i novi zakonski zbornik 14. stoljeća, t. zv. Knjiga svih reformacija bila je neuredno i nepotpuno popunjavana i vođena, te je uz ostale razloge baš ta neurednost i nepotpunost izazvala neophodnu potrebu nove redakcije toga zbornika u prvoj polovici 15. stoljeća.

U takvoj eto situaciji nikakvo čudo, ako je, među ostalim, nastao i takav primjerak kodeksa Knjige statuta, kakvim se kasnije Lucius služio, u kojem su »sve« reformacije — odn. točnije — dodatne zakonske odredbe, donesene do otprilike god. 1420., bile pripisivane u sam statutarni kodeks, i to, kako se čini, isključivo uz prvu, treću i šestu knjigu. Obuhvativši tako vjerojatno i sav sadržaj posebnog zbornika Liber omnium reformationum, ovakav je primjerak Knjige statuta mogao biti zapravo pregledniji, priručniji, a i jeftiniji svom vlasniku, negoli dva posebna kodeksa, od kojih bi jedan sadržavao Knjigu statuta, a drugi Knjigu svih reformacija. No ta se relativna preglednost i priručnost morala naravno sasvim izgubiti već u početku 15. stoljeća, kada je broj dodatnih zakonskih odredaba silno narastao i kada se osim toga ustanovilo, da veliki broj tih odredaba nije ni prepisan iz knjige zapisnika vijeća u Knjigu statuta, koja je tako postala i glomazna i nepotpuna.

Čini nam se, da se jedino ovako može protumačiti postanak, sastav i raspored građe u primjerku Knjige statuta, koji citira Lucius. Mjere, koje je dubrovačka vlada provela u prvoj polovici 15. stoljeća u upravnom, zakonodavnom i pravno-tehničkom pravcu dovele su do toga, da je s vremenom moralo praktično nestati ovakvih »neurednih« primjeraka Knjige statuta. Te se mjere sastoje uglavnom u ovome:

Prije svega kudikamo povoljniji politički položaj i razvoj nakon zadarskog mira god. 1358. i odbacivanja mletačkog vrhovništva, u skoro potpunoj državnoj samoupravi, pa razmah ekonomskih snaga, koji u početku 15. stoljeća pokazuje značajan uspon; zatim znatno teritorijalno proširenje prvih decenija 15. stoljeća i t. d., sve je to učinilo, da je opći ekonomski, politički, pa dosljedno tome i pravni život Dubrovnika postao, u usporedbi s ranijim stanjem, kudikamo intenziv-

niji, raznovrsniji i svestraniji. Takav pravni život tražio je pak u prvom redu provođenje nekih mjera uređenja državne kancelarije, koje su se poslovi i komplicirali i znatno umnožili. To je učinjeno zakonom od 20. III. 1428. pod naslovom »Ordo cancellariae« (gl. 223 Lib. Viridisa), kojim je povećan broj državnih kancelara, razgraničeno i utvrđeno njihovo poslovanje i sl. . .⁴⁶ Ktome je još ranije god. 1415. reorganizirano vođenje kancelarijskih knjiga, u koje su zapisivani zapisnici sjednica svih triju Vijeća, pa je određeno, da se vodi posebna knjiga zapisnika odn. zaključaka za svako Vijeće.⁴⁷ Za bolju preglednost i lakše snalaženje u brojnim zaključcima spomenutih Vijeća, a posebno onim zakonodavnog karaktera Velog vijeća, to je bilo svakako korisno i značilo dalji napredak prema redu zavedenom god. 1378. i 1388., kada su postepeno odvojeni i posebno bilježeni zaključci Malog vijeća, Velog vijeća i Vijeća umoljenih, ali još uvijek u istoj knjizi.⁴⁸

Sa gledišta uvođenja reda u izbor i djelovanje državnih organa dubrovačke države, a naročito za sastav i rad Velog vijeća kao odlučujućeg zakonodavnog organa, od velike je važnosti posebna državna kancelarijska knjiga osnovana god. 1440. pod nazivom »Speculum Maioris Consilii«. U tu su knjigu upisivani svi članovi Velog vijeća, i svi državni organi, koje je biralo Velo vijeće, uz razne bilješke o karakteru tih organa i njihovu broju.⁴⁹

Da bi se bolje istakla u cjelini sva ta nastojanja oko uređenja pravnog života u dubrovačkoj državi u prvoj polovici 15. stoljeća, naročito u pravcu njihova opsega, treba barem spomenuti i zakon od 29. III. 1429. pod naslovom »Ordo pro tribus sindicis annuatim elligendis pro examinatione officialium« (gl. 238. Lib. Viridisa). Osnovni smisao i ovoga zakona sastoji se u nastojanju, da se zavede svuda pravilan i korektan rad državnih organa i njihovih funkcionera i nadasve

⁴⁶ S time u vezi 26. II. 1417. dubrovačka vlada upućuje uputstvo svojim građanima Peru Sorkočeviću, Županu Buniću i Luku Sorkočeviću, koji su boravili u Veneciji, da potraže pogodnu osobu za državnog kancelara u Dubrovniku pa obrazlaže tu potrebu ovako: . . . »la nostra terra esser multiplicata, et tanto cressute le facende, che havemo deliberato di cressere lo numero di nostri cancellieri, et toier uno altro quarto al nostro servigio.« (Dr. arhiv — Dubrovnik, Lettere e commissioni di Levante, sv. 6 str. 17—18). Spomenuti zakon od 20. III. 1428. spominje i Jireček: Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner (»Archiv f. Slav. Phil. bd. XXV Berlin 1903.) str. 512.

⁴⁷ Strohal: Statuti . . . str. 60.

⁴⁸ Mogli bismo ovome dodati još i zakonsku odredbu od 27. II. 1443. »Ordo quod sit unus liber secretorum parvi Consilii et Rogatorum (gl. 342 Lib. Viridisa), jer i ona ide u ta nastojanja oko reorganizacije i uređenja državne kancelarije i kancelarijskih knjiga.

⁴⁹ O dubrovačkom kancelaru Johannesu de Uguzonibus, koji je započeo pisati prvi svezak toga »Speculum Maioris Consilii«, vidi Jireček, n. r. (»Arch. f. Slav. Phil.«, bd. XXVI, Berlin 1904.) str. 194; Strohal, Statuti . . . str. 63, očito zabunom i bez uvida u arhivsku građu navodi, da »Specchio di magior Consiglio« predstavlja »kazala za zakone sadržane u knjigama Velikog vijeća«. Poziva se pritom na Kukuljevića (»Arhiv za povjesnicu jugoslavensku«, IV str. 324. i na Račkog »Rad« JAZU, knj. 26 str. 182), da oni spominju tu rukopisnu knjigu, što je točno, ali je Strohalovo tumačenje, da se tu radi o kazalima za zakone, sasvim pogrešno.

osigura zakonitost. Radi toga su spomenuta tri sindika, koji se svake godine biraju, morali obilaziti čitav teritorij dubrovački, izuzev sam grad Dubrovnik, a uključujući i trg na Neretvi; propisano im je, koliko dana moraju gdje boraviti; svuda se javno objavljuje kada stignu i poziva narod, da podnese pritužbe, koje ima protiv svih državnih službenika bez razlike, a u slučaju, kad sindici sami doznaju za neku nepravilnost tih službenika, moraju povesti istragu bez obzira na to, da li je u povodu toga podnesena kakva prijava ili nije.

Dalja, još važnija, grupa reformatorskih mjera zahvatila je uređenje sudstva i sudskog postupka. Radi toga je doneseno niz zakona najprije god. 1416., a zatim ponovo i god. 1444.—1445. Radilo se tu zaista o temeljitoj i opsežnoj reformi na području građanske sudbenosti, ne zadirući tada još u krivičnu sudbenost, i isto posebno o reformi građanskog parničkog postupka. Osnova je čitave te značajne reforme zakon od 3. XII. 1416. pod naslovom »Ordines consulum causarum civilium« (gl. 164 Lib. Viridisa), kojim je osnovan novi poseban sud za civilne sporove, kakav ranije nije postojao, te se ti sporovi izuzimaju uglavnom iz nadležnosti Rektora i Malog vijeća, pa se tako građanska sudbenost odvađa od izvršne vlasti. Na taj zakon, ispravljen i dopunjen god. 1422., nadovezuje se niz daljih zakona iz istih godina, sadržanih u gl. 165—171. Lib. Viridisa, u kojima se dopunjava i razrađuje ta velika reforma sudstva.⁵⁰ U razdoblju pak god. 1444.—1445. najvažniji je zakon od 23. I. 1445. pod naslovom »Ordo appellationum« (gl. 357 Lib. Viridisa), kojim je utvrđena i osigurana dvostепенost u građ. sudskom postupku i koji svojim opširnim odredbama dalje detaljno razvija građ. parnički postupak, što je bilo odraz praktičnih potreba tada već izvanredno živog ekonomskog ra-

⁵⁰ Naslovi su tih zakona ovi: gl. 165 »Quomodo, quando et quot vicibus in hebdomada, ubi et quo ordine sedere debeat Curia«; gl. 166 »De Arbitrio et balia D. Consulis et iudicium Curiae suae et modo iudicandi«; gl. 167 »De libertate D. Rectoris in causis mobilibus usque iperperos X.«; gl. 168 »De consueta libertate D. Rectoris conservanda sibi«; gl. 169 »De litigiis Sclavorum ad D. Rectorem pertinentibus«; gl. 170 »De salario iudicum dictae Curiae« i gl. 171 »Quanto tempore durare debeant dicti ordines.« Što se tiče samog zakona od 3. XII. 1416., treba primijetiti, da naslov i početak teksta gl. 164 Liber Viridisa mogu u prvi čas izazvati zabunu zbog griješke prepisivača. Naime naslov te gl. 164. glasi: »Infrascripti sunt ordines Curiae Consulum causarum civilium Racusii scripti in libro maioris consilii MCCCCXVI die IIII decembris,« a zatim sam tekst počinje: »Anno a nativitate MCCCCXXII, die XVII. octobris in maiori consilio« . . . . Ustvari radi se o tome, da je spomenuti zakon zaista donesen 3. XII. 1416., kako se to vidi iz odgovarajućih zaključaka u knjizi zaključaka Velikog vijeća, a zatim je o istom zakonu raspravljano 27. X. 1418., kada su svih njegovih 8 članova potvrđeni — uti jacet —, a 15. X. 1422. je ponovo pretresan, te su dopunjeni čl. 1, 2, 4, 7, a vjerojatno i čl. 8. Te dopune iz god. 1422. ubilježene su in margine zaključaka od 3. XII. 1416., a pisar, koji ih je odatle unio u Liber Viridisa kao gl. 164, ali izostavivši svaku napomenu, učinio je prividnu zbrku datuma. S tim u vezi treba ispraviti i navod K. Vojnovića (»Sudbeno ustrojstvo republike dubrovačke«, »Rad« JAZU, knj. 108, str. 141—144.), koji tu reformu sudstva stavlja tek u god. 1422.

Za poredbu i kontrolu prednjih zaključaka Velikog vijeća zahvaljujem i ovdje Z. Šundrici, arhivaru Drž. arhiva u Dubrovniku.

zvoja, a posebno trgovačkog prometa i imovinskih sporova, koji su se sve više množili i tražili su ujednačeno i ekspeditivno sudsko rješavanje.⁵¹

Najvažnija su, međutim, bar za naš predmet raspravljanja u čitavoj toj akciji reformiranja i sređivanja u toku prve polovice 15. st., bila nastojanja oko redigiranja i tehničkog uređenja svih kodeksa i zbornika dubrovačkih pisanih zakona. I ovdje ćemo prije svega podsjetiti na intenzivan ekonomski razvoj i prosperitet Dubrovnika, koji ubrzano raste nakon Zadarskog mira 1358. god., sticanja široke autonomije i povoljnih ekonomskih uvjeta i koji je omogućio, da se uspješno u toku 15. st. pripremi najveći ekonomski uspon u 16. stoljeću. Takav proces više manje kontinuiranog uspona i procvata ekonomskog života i posebno vanjske trgovine tražio je bezuvjetno novu redakciju carinskog zakonika od god. 1277. To je izvršeno god. 1413. izradom novog zbornika pod naslovom »Capitolare della dogana grande«,⁵² u kome su uz osnovni statutarni tekst iz 1277. god. obuhvaćeni svi kasniji carinski zakoni, koji su ostali na snazi u vrijeme te nove redakcije, t. j. god. 1413.

No još prvih godina 15. stoljeća potrebe boljeg uređenja odnosno vođenja uprave i sudstva na području Stona i Stonskog rata, gdje se dubrovačka vlast proširila još u prvoj polovici 14. stoljeća, dovele su do novog redigiranja zbornika zakona i naredaba, koje se odnose specijalno na te novostečene krajeve. To je zbornik poznat pod naslovom »Ordines Stagni«,⁵³ napisan očito baš god. 1406.⁵⁴ obuhvativši zakone i naredbe iz perioda god. 1333.-1406. Kad su dubrovačka vlastela uspjela kasnije proširiti teritorij svoje države, i to god. 1419. najprije na istočni dio Konavala, pa zatim god. 1427. i na zapadni dio Konavala sa Cavtatom, protegnuli su posebnim zakonima vrijednost osnovnih zakona i naredaba zbornika »Ordines Stagni« i na Konavle odredivši, da se i tamošnjem dubrovačkom knezu pošalje jedan primjerak toga zbornika.⁵⁵

⁵¹ Od drugih zakona, koji su doneseni god. 1444. za bolju organizaciju građanskog sudstva, spominjemo: »Ordo quod Advocati de proprio tempore eorum advocatariae non sint procuratores« (gl. 355 Lib. Viridis); »Ordo ubi modo sedere debent consules« (gl. 356 Lib. Viridis).

⁵² Lib. Stat. Prolegomena, str. VIII; Strohal, Statuti . . . str. 90—91.

⁵³ Tekst objavio A. Solovjev uz izdanje LOR, napisavši tome i predgovor (str. 351—356). Inače su u ovim »Ordines Stagni«, koji se ponekad krivo nazivaju »Stonskim statutom«, dali neke podatke ranije: Bogišić—Jireček u Lib. Stat. Prolegomena, str. VII i Strohal, Statuti str. 93. Prema odredbi sadržanoj u LOR pag. XXVII gl. 7 »De partibus et ordinibus tam Stagni quam Punte scribendis«, čini se, da je prva redakcija ovoga zbornika stonskih zakona i naredaba izvršena god. 1335., jer se tamo kaže: . . . quod omnia ordinamenta super quolibet negotio tam Punte quam Stagni debeant scribi in uno quaterno de cartis pecudinis.«

⁵⁴ Solovjev, n. d. str. 355 ne precizira točno godinu postanka utvrđujući, da je najstariji sačuvani primjerak ovog zbornika pisan u vremenu između 13. VIII. 1397. i 23. IV. 1406.

⁵⁵ Liber Viridis gl. 179, 212 i 214. U gl. 214 iz god. 1427. kaže se među ostalim u distinct. 36—37 i ovo: . . . »Et quod ad dictum comitatum debeat transmitti unum capitulare in membranis scriptum de ordinibus Stagni, praeter illas partes dictorum ordinum quae locum habere non possunt in Canale, quod

Uz ove mjere izišle iz znatnog teritorijalnog proširenja granica dubrovačke države provedena je, po našem mišljenju, najvažnija mjera u pravcu uređivanja dubrovačkog zakonodavstva time, što je osnovan god. 1408.—1409. novi zakonski zbornik poznat pod imenom *Liber Viridis*.

O vremenu postanka zbornika *Liber Viridis* Bogišić se nije izjasnio u svom djelu »Pisani zakoni« (str. 108—111), a u izdanju *Lib. Stat.* (str. VII) kažu on i Jireček za taj zbornik »scribi coeptus est anno 1358., quo ultimus comes Venetus Ragusio discessit.« Tek je Strohal pokazao, da postanak ovoga zbornika pada u vrijeme oko god. 1410., i povezao ga uz dovršenje posljednje redakcije Knjige svih reformacija (poslije god. 1410.); zatim je utvrdio original kodeksa ove Zelene knjige i naglasio, kako je početni dio toga kodeksa do uključivo gl. 127 iz god. 1408. napisan odjednom, a ostali je dio pisan različnim rukama, i to gotovo svaki zakon drugom rukom.⁵⁶ Tome možemo dodati još i ovo: u knjizi zaključaka dubrovačkih Vijeća nalazi se kod zaključka Velog vijeća od 5. VIII. 1409., prvi put, in margine bilješka »Registratum in libro viridi«, pa se zatim ta bilješka ponavlja i kod zaključka od 29. VIII. 1409. i tako redom dalje, uvijek ista bilješka, kod daljih zaključaka, koji su se iz knjige zaključaka Vijeća unosili u *Liber Viridis*.⁵⁷ Nadalje, u istoj arhivskoj knjizi, a u zaključku Velog vijeća od 18. VI. 1409. spominje se već *Liber Viridis* i njegova gl. 63, i to je, koliko smo mogli ustanoviti, prvi i najstariji arhivski spomen ovoga zakonskog zbornika.⁵⁸ Konačno, opisujući original *Liber Viridis* Strohal je zaboravio spomenuti, da se na početku ovoga kodeksa nalaze još dva predgovora, i to jedan dubrovačkog kancelara Johannes Adamo iz Milja u Istri i drugi kancelara Johannes de Uguzonibus iz Riminija.⁵⁹ Oba su ta kancelara radila na alfabetskim kazalima i indeksima, sadržanim u *Liber Viridis*u, pa u spomenutim predgovorima obrazlažu potrebu, način izrade i korist tih kazala i indeksa za bolje i brže snalaženje u dubrovačkom zakonodavstvu. Johannes de Uguzonibus bio je dubrovački kancelar oko god. 1440., i on sam kaže u svom predgovoru, da on ustvari samo nastavlja, dotjeruje i ažurira rad kancelara Johannes Adamo na tehničkom ure-

capitulare semper stare debeat in manibus comitis qui per tempora fuerit«. Ovo spominje i Grujić: Konavli pod raznim gospodarima od XII. do XV. veka (»Spomenik Srp. kralj. akademije« LXVI. 1926) str. 101, prevodeći to pogrešno kao »kapitular ili pravilnik suda stonskog«, a ne shvatajući, da se tu radi u osnovi o istom onom zborniku »Ordines Stagni«, o kojemu on govori na str. 69 iste radnje, gdje tvrdi . . . »A te uredbe zvane i Statuta Stagni et Punctae nisu sačuvane, ili bar nisu još pronađene!«

⁵⁶ Strohal: Statuti . . . str. 78—79. Taj original *Liber Viridis* a nalazi se u Državnom arhivu u Dubrovniku pod sadašnjom signaturom 21, 1 sv. 11a.

⁵⁷ Drž. arhiv Dbk, Reformationes, sv. 33 (1407—1411) str. 239, 241 i dalje.

⁵⁸ Ibidem, str. 236.

⁵⁹ Strohal, Statuti . . . str. 78—79, iako je Jireček, Die Mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner (»Archiv f. Slav. Phil.« bd. XXVI Berlin 1904) str. 192 i 194 već spomenuo rad obojice spomenutih kancelara na kazalima i indeksima *Liber Viridis*a.

denju *Liber Viridis*a. Za toga pak kancelara Johannesada mo Adamo utvrdili smo da je bio u službi dubrovačkoj od god. 1405.⁶⁰ do god. 1413.,⁶¹ pa s obzirom na onaj njegov prvi predgovor *Liber Viridis*u vjerojatno ne ćemo pogriješiti, ako njega označimo kao pisara ovog novog zakonskog zbornika dubrovačkih zakona. Svakako nesumnjivo je, i to želimo u prvom redu istaći, da se može na temelju navedenih činjenica utvrditi, da je *Liber Viridis* započeo potkraj god. 1408., odnosno u početku 1409. godine, kada je u taj novi zakonski zbornik upisano prvih 127 glava, koje predstavljaju znatan dio dubrovačkog zakonodavstva iz vremenskog razdoblja od god. 1358. do god. 1408. Zapravo, uzmemo li u obzir cjelokupnu zakonodavnu djelatnost dubrovačku kroz spomenuti period, izlazi, da u *Lib. Stat. i LOR* imamo iz toga vremena oko 140 zakona, pa bi *Liber Viridis* sadržavao dakle blizu polovicu te cjelokupne zakonodavne djelatnosti, ispunivši sa svojih početnih 127 glava ove praznine, koje su postojale, kako se čini, u svim, pa i službenim, tada postojećim, primjercima *Knjige statuta* i *Knjige svih reformacija*. Popunjavanje te praznine bila je prva osnovna svrha osnivanja *Liber Viridis*a, kako se to ističe i u onom poznatom kratkom predgovoru »*Quia numquam temporis prolixitate*« . . .⁶² i ono predstavlja prvi elemenat, koji određuje značaj tog novog zbornika za historiju dubrovačkog zakonodavstva. Drugi važan elemenat toga značaja izlazio bi iz onoga rada na tehničkom uređenju *Liber Viridis*a, koji je već spomenut, a izvršili su ga državni kancelari Johannes Adamo i Johannes de Uguzonibus. Oni su to učinili, razumljivo, po nalogu dubrovačke vlade, i taj je rad logičan sastavni dio čitave one akcije reformiranja i reor-

⁶⁰ Drž. arhiv Dbk. *Lettere e commissioni di Levante*, sv. 4, str. 84 nalazi se njegovo pismo pod nadnevkom 2. III. 1405. Dalje vijesti o njemu nalaze se: *Ibidem*, str. 124; sv. 5 str. 16, 52 i 53; sv. 6 str. 136. U istoj arhivskoj seriji sv. 9 str. 161, spominje se, međutim, neka isprava pisana i publicirana 27. XI. 1398. »per man de miser Johanne Adamo alora jurato notario de Ragusa«, iz čega izlazi da je i tada već bio jednom u službi dubrovačkoj. Inače, o njegovu potvrđivanju, u toku kasnije službe u Dubrovniku i određivanju plaće, prihoda i drugih benificija, pa i diplomatskih poslova, koje je vršio za Dubrovnik, ima podataka u serijama: *Reformationes*, sv. 33 str. 34, 94, 224', 225, 225', 253, 276, 299', 334; *Lettere e commissioni* sv. 7. str. 10'—11.

⁶¹ Drž. arhiv Dbk. *Lettere e commissioni*, sv. 7 str. 88'. Čini se, da je dubrovačka vlada bila vrlo zadovoljna njegovom službom, jer godine 1417., kada opet traži jednog državnog kancelara, piše svojim građanima Peru Sorkočeviću, Županu Buniću i Luku Sorkočeviću u Veneciji, među ostalim, i ovako: . . . »che habiando noi provato ser Zan da Mugla el quale e stato intra di noi et a facta buona pruova, molto ne piacerea sello potessemo havere. Et pero, quanto piu secretamente potete, spiate et cerchate, sel vuol tornare al so salario usato« . . . »Et in caso chello accettasse fermatelo in buona grazia e vegna a fare el so officio, la qual cosa speremo chel fara, considerato che siando allo officio IIII. cancellieri la che soleano esser tre, non sara tanto affanno quanto era prima.« U nastavku se kaže, da ako bi on stavio kakve prigovore i uvjete u tom slučaju ne traže drugoga kancelara, nego neka te uvjete odmah jave u Dubrovnik i čekaju dalja uputstva. (*Ibidem*, sv. 6 str. 17'—18).

⁶² Tekst cijelog tog predgovora donosi Bogišić, *Pisani zakoni* . . . str. 109. i Strohal, *Statuti* . . . str. 77—78.

ganizacije u prvoj polovici 15. stoljeća, a pokazuje težnju, da se izbjegn timerije griješke, te ostvari i za budućnost stalan red i preglednost, u krajnjoj liniji, u cijelom opusu dubrovačkih pisanih zakona. Analizirajući taj njihov rad, koji se, kako je rečeno, sastoji od alfabetskih kazala i indeksa, pa prosuđujući ga i sa gledišta kasnijeg stvarnog razvoja, vidimo, da je on bio nepotpun, čak i u pogledu samog *Liber Viridisa*, pa je u 16. stoljeću izrađen i u originalni kodeks *Viridisa* uvršten novi i sveobuhvatni »*Index locupletissimus serie alphabetica dispositus ad statim et facillime inveniendum quecunque in Statutorum, Reformationum et viridi coloris Mag. Rep. Racusinae libris contineantur ad omnium communem et publicam utilitatem*«,⁶³ nadalje znamo, da je poznati dubrovački pravnik F. Gundulić, potkraj 16. stoljeća sav taj raniji rad proglasio sasvim nepotpunim i konfuZnim, pa je za *Liber Viridis*, kao i za Knjigu statuta i Knjigu svih reformacija izradio čitav onaj poznati i opsežni tehnički aparat i novi zaista iscrpni indeks,⁶⁴ što je sve izvanredno olakšalo snalaženje i preglednost zbornika: ali sav taj kasniji rad ne umanjuje ipak onaj uglavnom pionirski posao *Johannesa Adamo* i *Johannesa de Uguzonibus*, jer ovaj ima svoj neupitijeporni značaj kao svaki pionirski rad.

Sa svime, što je dosada rečeno, nije još iscrpljen sav značaj zbornika *Liber Viridis*. Mišljenja smo naime, da treba uočiti njegov naročiti i poseban značaj još i u njegovu odnosu prema Knjizi statuta i Knjizi svih reformacija. Već smo u prethodnom izlaganju istakli, da se *Liber Viridis* ne veže prosto kronološki na ranije kodekse statutarnog prava dubrovačkog, odn. da se veže ali tek djelomično, i to onim dijelom, koji obuhvataju gl. 128—507 sa zakonima iz vremenskog perioda od god. 1408—1460. Nasuprot tome gl. 1—127 *Liber Viridisa* sa zakonima iz vremena od god. 1358.—1408. nisu jednostavni, potpuni i tačno vremenski omeđeni nastavak ranijeg zakonodavstva, nego tek djelomično, a to zato, što one predstavljaju tek jedan dio, ni punu polovicu, ukupne dubrovačke zakonodavne djelatnosti iz tog perioda od god. 1358.—1408. Ostalo je sadržano, kako smo već spomenuli, manjim dijelom u Knjizi statuta (oko 20 zak. odredaba) i pretežnim dijelom u Knjizi svih reformacija (oko 120 zak. odredaba). Prema tome prvih 127 glava *Liber Viridisa* nisu zaista prosti kronološki nastavak Knjige svih reformacija i Knjige statuta, već su u punom smislu riječi organski sastavni dio, nerazdvojna cjelina, s odgovarajućim dijelovima tih dvaju kodeksa. I baš zato, što tu postoji takav odnos organske nerazdvojne cjeline, moralo je osnivanje *Liber Viridisa* god. 1408., kao novog i to trećeg zakonskog zbornika dubrovačkog statutarnog prava, logično i bezuvjetno povući sa sobom i takvo zvanično redigiranje Knjige statuta i Knjige svih reformacija, koje će definitivno fiksirati i sadržaj, pa u kranjoj liniji i raspored građe i Knjige statuta i Knjige svih reformacija. Zato je moralo doći do one

⁶³ Vidi: Strohal, Statuti ... str. 79.

⁶⁴ Lib. Stat. Prolegomena, str. XXXVII—XXXVIII.

redakcije Knjige svih reformacija poslije god. 1410., koje nam se jedini sačuvani primjerak očuvao kao uopće najstariji poznati primjerak tog zakonskog zbornika,⁶⁵ a isto tako je moralo doći do izrade one C redakcije Knjige statuta u god. 1430.—1440., koje nam se opet jedini primjerak sačuvao kao jedini uopće primjerak C redakcije iz vremena od polovice 14. do polovice 15. stoljeća.⁶⁶

Opisani odnos između Liber Viridisa, Knjige svih reformacija i Knjige statuta i posljedice, koje su izašle iz toga odnosa, predstavljaju zapravo u osnovi glavni razlog zbog kojega smo još ranije osnivanje Liber Viridisa god. 1408.—1409. proglasili najvažnijom mjerom u sklopu velikog pothvata sređivanja i uređivanja svih kodeksa i zbornika dubrovačkog zakonodavstva u prvoj polovici 15. stoljeća. Taj odnos i posljedice nisu dosada u literaturi dovoljno ni uočeni ni proučeni, nisu im obratili pažnju ni izdavači Lib. Stat. ni LOR, a bez toga se ne može pravilno shvatiti ni proces razvoja dubrovačkog zakonodavstva u 14. i 15. stoljeću, ni pitanje redakcije Knjige statuta i Knjige svih reformacija kroz to vrijeme, a pogotovo ostaje nejasan posebni značaj onih redakcija tih dvaju kodeksa, koje su izvršene u prvoj polovici 15. stoljeća, a predstavljaju glavnu i presudnu osnovu svih kasnijih primjeraka njihovih, koji su uopće sačuvani i dosada proučeni.

Kako zapravo stoji stvar s redakcijama Knjige svih reformacija u 14. stoljeću, to je vrlo nejasno i mnogo je teže rekonstruirati nego za Knjigu statuta. Bogišić—Jireček spominju kao zapravo prvu redakciju onaj »Liber reformationum omnium consiliorum«, za koji kažu da je potvrđen i proklamiran 10. III. 1306., a kasnije da je taj »Liber« bio »in volumen redactus« godine 1335.⁶⁷ kako se to razabira iz onog poznatog naslova Knjige svih reformacija. Strohal ponavlja to isto, kad kaže: »Čini se opet, da je već i prije god. 1335. bila složena takva zbirka, napose god. 1306.«⁶⁸ Solovjev pak u predgovoru svoga izdanja LOR, uopće mimoilazi, bez ikakva objašnjenja, to, što su rekli još Bogišić—Jireček i što je ponovio Strohal, pa spominje i raspravlja jedino o redakciji iz godine 1335. Sva četvorica su pak zaboravila da objasne onaj podatak štampan još u petom svesku »Monumenta Ragusina«, iz kojega izlazi, da je Velo vijeće još godine 1303. donijelo dva važna zaključka o reformacijama. Prvim se zaključkom od 21. IX. 1303. potvrđuje vrijednost svih reformacija koje su Velo vijeće, Malo vijeće i Vijeće umoljenih donijeli dosada i koje će donositi ubuduće stime, da njihova vrijednost traje sve dotle, dok ih spomenuta vijeća,

⁶⁵ LOR, Predgovor, str. XI i dalje.

⁶⁶ Lib. Stat. Prolegomena, str. XLIX i dalje.

⁶⁷ Ibidem, str. VI—VII. Zapravo je Jireček još ranije, recenzirajući Bogišićevu raspravu »Le statut de Raguse. Codification inédite du XIIIe siècle. Paris 1894«, upozorio, da je još prije redakcije od god. 1335. izvršeno redigiranje reformacija god. 1306. (»Archiv f. slav. Phil«, bd. XVII Berlin 1895., str. 269—270). Ova Jirečekova recenzija je citirana u Lib. Stat. Prolegomena, str. VII, pa je izdavaču LOR, A. Solovjevu morala biti poznata.

⁶⁸ Strohal, Statuti . . . str. 73.

koja su ih donijela, ne povuku ili ne brišu. Svrha se te zakonske mjere obrazlaže . . . »ut omnes dubii suspectus rellatur, et ut omnis malignantium lingua de cetero non habet materiam obloquendi«. ⁶⁹ Drugim zaključkom, donesenim između 21. i 30. IX. 1303. određuje se: . . . »quod omnes reformationes facte hinc retro, a quanto tempore poterunt inveniri in cancellaria comunis Ragusii, maioris, minoris vel rogatorum consiliorum videantur et examinentur per quinque probos viros de Ragusio, eligendos per dominum comitem et eius consilium parvum«; što se pak tiče postupka tog odbora petorice, kaže se u ovom zanimljivom zaključku dalje ovo: . . . »et ubi quatuor ex predictis quinque concordaverunt, si viderint dictas reformationes esse inordinatas vel contrarias seu repugnantes sibi ad invicem, ille reformationes que videbuntur illis quatuor inordinate, ad maius consilium reducantur, et illud quod dicto consilio placuerit de dictis reformationibus observetur.« ⁷⁰ Kako vidimo, ovdje se radilo u punom smislu riječi o redigiranju svih reformacija, a kakav je bio rezultat ove redakcije, i u kakvu je ona odnosu prema već spomenutoj redakciji iz god. 1306., to su sve pitanja, koja bi trebalo raspraviti i o kojima je uz kritičko izdanje L O R trebalo bar nešto reći, ili ih bar spomenuti. Jednako stoji stvar i s pitanjem, što je bilo s Knjigom svih reformacija nakon god. 1358., kada je doneseno nekoliko zaključaka »super facto statutorum« i birani također odbori »ad corrigendum statuta« sa širokim ovlastima, ⁷¹ jer je teško pretpostaviti, da i reformacije ne bi bile zahvaćene tom redakcijom. ⁷²

No bez obzira na to, koliko je ukupno bilo tih redakcija Knjige svih reformacija u 14. stoljeću, za naš predmet raspravljanja je važno ponovo istaknuti, da su i službeni primjerci tog zbornika bili sasvim neuredno i nepoptuno vođeni. Naročito u drugoj polovici 14. stoljeća nisu ni izdaleka u taj zbornik uvršteni svi zakoni, koje je tada donosilo Velo vijeće, a djelomično unošenje tih zakona i u Knjigu statuta, kao dodatnih zakonskih odredaba, još je više povećavalo zbrku. Pa kada je u početku 15. stoljeća povedena ona akcija u pravcu uređenja svih zakonskih kodeksa i zbornika dubrovačke države, i kada je godine 1408.—1409. osnovan *Liber Viridis*, uvidjelo se, da taj novi zbornik dubrovačkog zakonodavstva ne može započeti upisivanjem zakona od te god. 1408.—1409. dalje. Uzevši u obzir i najpotpuniji primjerak

⁶⁹ Monumenta Ragusina, Tom. V. (Izd. JAZU, Zagreb 1897, u seriji Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. 29) str. 61. Tekst je provjeren i citiran prema arhivskoj seriji Reformationes, sv. 2 str. 8 Drž. arhiva u Dubrovniku.

⁷⁰ Ibidem. Odmah je izabran i spomenuti odbor petorice, ali je zatim njihov izbor poništen »quia sunt officiales in aliis officiis«, pa su 1. X. 1303. izabrana na njihovo mjesto druga petorica.

⁷¹ Lib. Stat. Prolegomena, str. XXVI—XXVII; Strohal, O starosti i redakcijama . . . str. 97—98.

⁷² Širina ovlaštenja, koje je Velo vijeće dalo redaktorima, vidi se na pr. i iz zaključka od 22. X. 1358., gdje se među ostalim kaže . . . »quod illi tres qui sunt ad corrigendum statuta, quod possint adducere de novo illud quod eis videbitur bonum et utile pro communi et specialibus personis« (Ibidem, str. XXVII).

Knjige svih reformacija, koji je imala državna kancelarija, trebalo je zahvatiti unatrag čak od godine 1358., kako bi se popunila velika praznina neregistriranih zakona iz druge polovice 14. stoljeća u Knjizi svih reformacija i Knjizi statuta. Sigurno su usto i politički razlozi pridonijeli tome, da se novi zbornik dubrovačkog zakonodavstva započne baš godinom 1358. Prigrabivši čvrsto svu vlast u svoje ruke, likvidacijom predstavnika tuđinske vlasti u svom gradu, na temelju odredaba Zadarskog mira, dubrovačka su vlastela očito željela, da novi zbornik njihova zakonodavstva i ovim putem formalno obilježi početak ere njihove isključive vlasti i gospodstva. Politički je to bilo i te kako aktuelno i živo baš oko godine 1409. kada Venecija uspijeva privesti uspjehu svoja nastojanja za ponovljeno stjecanje dominacije u Dalmaciji i likvidaciju odredaba Zadarskog mira od 1358. godine i Torinskog mira od 1381. godine, koji su je bili u znatnoj mjeri ograničili i sputali u njenu jadranskom ekspanzionizmu.

Moglo bi se postaviti pitanje o razlozima, zbog kojih nisu svi zakoni od god. 1358. nadalje izlučeni i upisani u novi zakonski zbornik *Liber Viridis*, koji je oformljen god. 1408.—1409. Smatramo, da to sigurno nije učinjeno stoga, što bi takav postupak povukao za sobom potrebu temeljite i radikalne nove redakcije i Knjige svih reformacija, a i Knjige statuta, što dubrovačka vlastela nikad nisu željela ni učinila, bojeći se očito svakog prevelikog brisanja, ispuštanja, prenošenja zakona iz kodeksa u kodeks i sličnih postupaka, koji bi mogli dovesti do proizvoljnosti i možda namjernog ispuštanja nekih zakona sa strane onih članova Velog vijeća, koji isključivo provode i neposredno nadziru taj rad. Sigurnije je uvijek bilo za njih, da se kod svakog novog redigiranja ograniče na: popunjavanje zakonskih zbornika onim zakonima, koji su neurednošću ostali neregistrirani, t. j. koji nisu bili prepisani iz knjige zaključaka Velog vijeća u odnosni zakonski zbornik; zatim na eventualno ponovljeno donošenje zakona, koji su nekada bili na snazi, ali im je vrijednost bila vremenski ograničena i rok vrijednosti istekao, ukoliko se nije radilo o zakonima, kojih vrijednost nije bila vremenski ograničena, ali su zato *via facti*, ili kako se negdje kaže »per desuetudine«, bili stvarno mrtvo slovo; i konačno kod brisanja pojedinih zakona možemo se uvjeriti, da su tome pribjegavali jedino u slučajevima izričitog derogiranja starih zakona novim zakonima, koji ih nadomještaju, pa i tada bi stari tekst vrlo često ostavljali, pa tek negdje in margine zabilježili »casum . . .« Izbjegavajući dakle neku suviše radikalnu novu redakciju, možemo pretpostaviti sa sigurnošću, da je dubrovačka vlada popunila neregistrirane zakone iz perioda 1358.—1408.—1409. godine, sa prvih 127 glava *Liber Viridis*a, u prvom redu na bazi jednog od najpotpunijih primjeraka Knjige svih reformacija, kojom je raspolagala državna kancelarija. Time je, razumljivo, utvrđen i određen sadržajni odnos između prvog dijela zbornika *Liber Viridis* (gl. 1—127), koji obuhvata zakone za period 1358.—1408.—1409. godine s odnosnim dijelom Knjige svih reformacija, u kome su također sadržani dubrovački zakoni iz istoga perioda. Da bi pak taj sadržajni odnos ostao definitivn i time onemogućen neki novi nered i eventualni du-

plicitet u zbornicima dubrovačkog zakonodavstva, neophodno je bilo potrebno, da se naprijed spomenuti primjerak Knjige svih reformacija, koji je poslužio kao osnova pri izradi Liber Viridisa, učini novom službenom redakcijom i umnoži za potrebe svih državnih organa. Tako je moralo doći do službenog uređenja one redakcije Knjige svih reformacija, koja je izvršena poslije godine 1410. . Jedini dosada poznati sačuvani primjerak te redakcije, napisan negdje između godine 1410. i 1449.,⁷³ predstavlja ujedno najstariji uopće sačuvani primjerak Knjige svih reformacija, jer od ranijih redakcija nije dosada poznat nijedan sačuvani primjerak. Da li su poslije te redakcije, izvršene iza god. 1410., uništeni primjerci ranijih redakcija, kako pretpostavlja Strohal,⁷⁴ to je teško sa sigurnošću reći, jer su ti primjerci mogli nestati i tako, što su bili praktički istisnuti od nove službene redakcije kao nepotpuni, neprikladni i neupotrebljivi u javnim poslovima.

U svakom slučaju glavni je značaj opisanog odnosa između L i b e r V i r i d i s a i Knjige svih reformacija, kao i spomenute redakcije Knjige svih reformacija, izvršene poslije godine 1410., u tome, što je to službena redakcija,⁷⁵ izvršena u sklopu jednog opsežnog zahvata u pravcu uređenja cjelokupnog dubrovačkog zakonodavstva. Ktome, to je definitivna, posljednja službena redakcija Knjige svih reformacija, koja je uopće izvršena, i utvrdivši konačni sadržaj tog zakonskog zbornika ostala na snazi sve do pada Dubrovačke Republike u početku 19. stoljeća.⁷⁶ Sve to izdvaja ovu redakciju, prema onim ranijima, i daje joj poseban značaj i mjesto ne samo među redakcijama same Knjige svih reformacija, nego i u čitavom procesu razvoja dubrovačkog zakonodavstva. Mislimo, da se ovakva ocjena spomenute redakcije može dati već sada, na osnovu poznatih i uglavnom izloženih bitnih činjenica, premda još predstoji dosta posla u pojedinostima, u stvarnom naučnom studiju, obradi, pa i kritičkom izdanju Knjige svih reformacija.⁷⁷

⁷³ L O R, Predgovor, str. XI. i dalje.

⁷⁴ Strohal, Statuti . . . str. 73.

⁷⁵ Strohal, Statuti . . . str. 75.

⁷⁶ Redakcije kodeksa i zbornika dubrovačkog zakonodavstva, koje je izvršio potkraj 16. stoljeća dubrovački pravnik F. Gundulić, smatraju se njegovim privatnim pothvatom, a ne službenom redakcijom (vidi: Lib. Stat. Prolegomena, str. XXVIII).

⁷⁷ Ono, što je A. Solovjev dao svojim izdanjem L O R i u pogledu teksta, kao i u njegovu predgovoru, ne može zadovoljiti. On je s jedne strane pun primjedaba na »zagrebačka« izdanja, a kod priredbe svog teksta sam se ograničio na uporedbu teksta iz rukopisa Knjige svih reformacija s tekstom štampanim u Monumenta Ragusina; s druge je strane propustio osnovnu stvar, t. j. da za uporedbu uzme i tekstove svih sačuvanih reformacija iz rukopisnih knjiga zaključaka dubrovačkih vijeća za cijeli period od prvih sačuvanih zaključaka u početku 14. st. pa sve do god. 1408.—1409., kad je osnovan Liber Viridis i završeno, uz izuzetak jednog zakona, unošenje daljih zakona u Knjigu svih reformacija. Takva uporedba, vodeći računa i o zakonskim tekstovima unesenim u Knjigu statuta i Liber Viridis, može tek dati solidnu osnovu za priredbu jednog zaista kritičkog izdanja teksta, a s druge strane ona će pomoći, da se utvrdi niz činjenica, koje će nam olakšati objašnjavanje pojedinih redakcija Knjige svih reformacija u toku 14. stoljeća. Nadalje, vidjeli smo iz ranijeg izlaganja, da

Iako nam nije ovom prilikom zadatak, da se поближе bavimo Knjigom svih reformacija, morali smo se ipak radi povezanosti i cijeline zadržati kod nje i moramo dodati još neke napomene.

Ako uzmemo u obzir sve, što je dosada izloženo u povodu raspravljanja o Liber Viridisu i Knjizi svih reformacija, onda se ne može održati mišljenje A. Solovjeva, da je rukopis Knjige svih reformacija, koji je izrađen između god. 1410. i 1449. i koji mu je poslužio kao osnova za njegovo izdanje L O R, prosto »jedan zvanični prijepis« nekog »istrošenog originala« započetog godine 1335. sa »docnijim dopunama«. ⁷⁸ Isto je tako neodrživo stajalište, koje postoji od Bogišića do Solovjeva, a koje svodi redakciju Knjige svih reformacija na svega dvije: jednu, A redakciju, iz godine 1335. i drugu, B redakciju, izrađenu od F. Gundulića potkraj 16. stoljeća. Već iz čitavog procesa razvoja dubrovačkog zakonodavstva do sredine 15. stoljeća, a naročito u sklopu svih onih mjera za uređenje svih dubrovačkih zakonskih zbornika u prvoj polovici 15. stoljeća jasno je, da naprijed spomenuti rukopis predstavlja redakciju, i to službenu i definitivnu redakciju Knjige svih reformacija, kako je to u prethodnim izlaganjima utvrđeno. Ta se redakcija ne može shvatiti ni kao da je njome prosto prepisan, ozvaničen i učinjen definitivnom redakcijom onaj primjerak Knjige svih reformacija, koji je poslužio kao osnova pri izradi prvog dijela zbornika Liber Viridisa napisanog 1408.—1409. godine, već su očito vršene i dopune tog primjerka zakonima, koji nisu bili ranije iz knjige zaključaka Velog vijeća prepisani u zakonske zbornike. U to nas uvjerava u prvom redu činjenica, što je čak i zakon od 4. V. 1410. (L O R, pag. XXXIII. cap. IX.) donesen, pošto je već osnovan Liber Viridis, uvršten u Knjigu svih reformacija, a ne u Liber Viridis, gdje je vjerojatno omaškom ispušten, pa stoga, kao jedini izuzetak, upisan u Knjigu svih reformacija, jer su svi ostali zakoni doneseni poslije god. 1408.—1409. prepisivani iz knjige zaključaka Velog vijeća jedino i isključivo u Liber Viridis. ⁷⁹ Sigurno je nadalje bilo još takvih dopuna, zakona iz 14. stoljeća, a nije isključeno, da su i oni zakoni iz perioda od godine 1333.—1348. (L O R pag. XXV — pag. XXXI), koji najviše pridonose općem kronološkom neredu u drugom dijelu zbornika L O R, uvršteni u Knjigu svih reformacija tek u ovoj njenoj redakciji izvršenoj poslije

je Solovjev propustio i spomenuti, a kamoli objasniti podatke o redigiranju reformacija god. 1303. i 1306., koji su podaci bili još ranije štampani, a isto tako da propušta uzeti u obzir neke činjenice i konstatacije, koje je dvadeset i više godina prije niega iznio već Strohal. Zbog svega toga, ne ulazeći u druge detalje, njegovo se izdanje i obrada Knjige svih reformacija ne može smatrati kritičkim. Ono se pokazuje više kao plod jedne jačme i trke oko izdavanja dubrovačkih historijskih izvora, kakva je postojala između dva rata u staroj Jugoslaviji, i kao rezultat nekih političkih koncepcija, koje su izvirale iz općih smjernica državne šestojanuarske historiografije, a nije nikako rezultat stvarnih naučnih nastojanja i kriterija.

⁷⁸ L O R, Predgovor, str. XII—XIII.

⁷⁹ Jedini zakoni iz god. 1408., koje sadržava Lib. Stat. VI/17 i L O R XXXIII/VII, VIII, potječu iz mjeseca maja i juna te god. 1408.

godine 1410.⁸⁰ Donošenjem pak takvih dopuna, obuhvatanjem neregistriranih zakona iz prve polovice 14. stoljeća ova je definitivna redakcija Knjige svih reformacija, izvršena poslije god. 1410. i sa svoje strane pospješila potrebu nove definitivne redakcije Knjige statuta, koja, kako znamo, sadržava također dio dubrovačkog zakonodavstva prve polovice 14. stoljeća.

Što se tiče redakcija Knjige statuta u 14. stoljeću, o tome je već prilično pisano u literaturi, koja je već citirana u ovoj radnji. Za naše raspravljanje važno je, da se pozabavimo t. zv. C redakcijom Knjige statuta. Već su Bogišić—Jireček,⁸¹ a zatim i Strohal,⁸² spomenuli onu akciju dubrovačke vlade, koja već nekoliko mjeseci poslije likvidacije mletačke vlasti u Dubrovniku imenuje poseban odbor »ad corrigendum statuta«. Sve ispravke i preinake, koje je smatrao za potrebne, taj je odbor imao da podnese na mišljenje i odobrenje Velom vijeću, koje će tek odlučiti, mogu li se te ispravke i preinake primiti. Spomenuti odbor, koliko je poznato, nije bio dobio neke konkretnije smjernice, u kom pravcu treba raditi na ispravljanju Knjige statuta, osim u jednom pitanju, koje je izlazilo iz novog državno-političkog statusa dubrovačke općine nakon Zadarskog mira od 1358. godine, pa je u tu svrhu određeno: . . . »quod, cum in multis capitulis statutorum contineatur ad honorem domini ducis et communis Venetiarum, quod cassetur istud et ponatur ad honorem et augmentum communis Ragusii«. Iz svega se vidi, da se tu radilo o značajnoj novoj redakciji Knjige statuta, a stroga odredba dubrovačke vlade, koja uz prijetnju teškim sankcijama određuje, da svi vlasnici kodeksa Knjige statuta moraju ih predati u državnu kancelariju, gdje će biti ispravljani na državni trošak, pokazuje čvrstu namjeru, da se nova redakcija u potpunosti provede u život. Nažalost nije nam detaljnije poznato, kakav je stvarni konačni rezultat tih nastojanja oko izrade nove redakcije Knjige statuta. Da li je pritome zahvaćeno u većem opsegu u statutarne propise, ili se konačno ostalo pri tome, da se samo briše spomen mletačkog dužda, kneza i Venecije kao vrhovne vlasti, o tome nemamo neposrednih svjedočanstava, jer nije sačuvan nijedan primjerak te redakcije iz god. 1358. No posrednim putem možemo uglavnom razjasniti pitanje te redakcije. Prije svega, naime, u zaključcima dubrovačkih vijeća god. 1358. i idućih godina nema podataka o odobravanju nekih izmjena i ispravaka statutarne propisa, što bi svakako bilo, da su takve izmjene i ispravke učinjene. Zatim, uporedba sačuvanog primjerka B redakcije Knjige statuta s primjerkom C redakcije iz god. 1430.—1437. pokazuje, da među njima postoje, što se tiče zakona iz vremena do god. 1358., razlike s jedne strane u tome, što su neki zakoni izmijenjeni odnosno ispravljani ili dopunjeni novim zakonima u vremenu od godine 1358. dalje, a s druge

⁸⁰ I Solovjev u svom izdanju LOR. Predgovor str. IX pretpostavlja također, da su odredbe sadržane u pag. XXV—XXXI bile ranije sačuvane i u nekoj zasebnoj knjizi i kasnije spojene s LOR.

⁸¹ Lib. Stat. Prolegomena, str. XXVI—XXVII.

⁸² Strohal, O starosti i redakcijama . . . . str. 97—98.

strane u tome, što je u C redakciji pretežnim dijelom brisano svuda spominjanje mletačkog dužda, kneza i Venecije kao vrhovne vlasti u Dubrovniku. Mislimo, da nam spomenute činjenice pružaju osnovu za sasvim vjerojatnu tvrdnju, da je ustvari god. 1358. glavni rezultat predviđene nove redakcije Knjige statuta bio konačno u tome, da su u svim primjercima Knjige statuta, koje su vlasnici predali na ispravak državnoj kancelariji, izvršena brisanja spomena mletačkog dužda, kneza i Venecije kao vrhovne vlasti. Za takav zaključak govori konačno i to, što je ona uputa o brisanju spomena dužda, kneza i Venecije, vremenski zadnja uputa odboru za ispravak statutarnih propisa, koju nalazimo među zaključcima Velog vijeća god. 1358., pa ona očito predstavlja konačno mišljenje Velog vijeća o tome, u čemu treba da se sastoji glavni zadatak novog redigiranja.

Kakva je bila situacija u pogledu registriranja zakona iz knjiga zaključaka Velog vijeća u Knjigu svih reformacija i u Knjigu statuta kroz drugu polovicu 14. stoljeća, to je poznato i dovoljno puta ponovljeno. Vidjeli smo, da je to registriranje u Knjigu svih reformacija, gdje se zapravo jedino i moralo registrirati, bilo neuredno i sasvim nepotpuno, da nije obuhvatilo ni polovicu od ukupnog broja zakona, da je ostatak od skoro polovice zakona morao biti kasnije registriran u *Liber Viridis* u god. 1408.—1409., te da je i u Knjigu statuta uneseno dvadesetak zakona iz perioda od god. 1358. do 1408.—1409. godine. Tako je t. zv. C redakcija Knjige statuta, iako djelomično, zahvatila vremenski sve do god. 1408., kada je, kako znamo, osnovan *Liber Viridis*, koji prekida taj nered u registriranju zakona i od godine svog osnivanja postaje jedini tekući zakonski zbornik dubrovačkog zakonodavstva, u koji se isključivo prepisuju novi zakoni. Tada je dakle tek bila Knjiga statuta sadržajno zaključena, tada se, kako smo već ranije utvrdili, moralo nužno prići i novoj definitivnoj redakciji i Knjige statuta.

Izlažući prvi put svoj način i kriterij podjele redakcija dubrovačke Knjige statuta, Bogišić je, kako znamo, ustanovio ukupno pet raznih redakcija, obilježivši ih slovima A—E. Pri tome je C redakciju okarakterizirao ovako: da je nastala negdje u prvoj polovici 15. stoljeća; da u usporedbi s B redakcijom ima potpuno novi tekst treće glave u prvoj knjizi; da je u formulama zakletve »državnijeh dostojanstvenika, činovnika i služitelja« izostavljeno obećanje vjernosti Veneciji, mletačkom duždu i knezu.⁸³ Izostavivši spomen one bitne razlike u tekstu treće glave u prvoj knjizi, Bogišić i Jireček kasnije u predgovoru svoga izdanja *Lib. Stat.* sumiraju glavne oznake C redakcije ovako: 1) sadržava dodatne zakonske odredbe iz vremena od god. 1358. do 1408.; 2) brisana su sva mjesta, gdje se spominje »dux et dominatio Venetiarum aut comes Ragusii, missus a duce«, naročito u prvoj i trećoj glavi prve knjige i skoro svim glavama druge knjige, ali ti ispravci

⁸³ Bogišić, *Pisani zakoni* ... str. 93—96, gdje su ujedno citirani potpuno različiti tekstovi treće glave prve knjige iz B i C redakcije.

nisu svuda provedeni (knj. II. gl. 2 i 30.); 3) nedostaje gl. 99. osme knjige.⁸⁴ Nakon toga Strohal je ovim trima obilježjima ponovo dodao kao četvrto i onu razliku u tekstu treće glave prve knjige.⁸⁵ Iako je pitanje redakcije Knjige svih reformacija tijesno povezano s redakcijama Knjige statuta, Solovjev uz svoje izdanje L O R, uopće ne ulazi u taj odnos, pa prema tome ne govori ništa ni o C redakciji Knjige statuta.

Iz svega se vidi, da su uočene i fiksirane četiri bitne karakteristike C redakcije Knjige statuta, kako ih Strohal rezimira, no istovremeno je jasno, da citirani autori jednostavno spajaju i miješaju dva redaktorska zahvata izvršena odvojeno u razmjerno dosta velikom vremenskom razmaku.

Mi smo naime već dosta govorili o redakciji izvršenoj god. 1358. nakon likvidacije mletačke vlasti u Dubrovniku. Ostajući pri zaključku, da je glavni rad redigiranja tada sveden na brisanje spomena Venecije i njenih predstavnika kao vrhovne vlasti, moramo isto tako ostati pri tvrdnji, da je tada god. 1358. izvršena jedna nova redakcija Knjige statuta. Koliko god se naime promjene nastale spomenutim brisanjem činile možda materijalno malene, one su pravno bitne i osnovne, jer one s jedne strane odražavaju potpuno novi pravni status dubrovačke općine u međunarodnom životu, a s druge strane prihvaćajući sve ostale odredbe Knjige statuta u cjelini, dubrovačko Velo vijeće, kao vrhovni zakonodavni organ dubrovačke općine, sada potpuno autonoman u svim zakonodavnim aktima, svojom slobodnom voljom sankcionira čitav sistem statutarnog prava dubrovačke općine, koji u uvjetima autonomne i isključive vlasti dubrovačke vlastele sada sasvim odgovara njenim ekonomskim, društvenim i političkim interesima, premda je zapravo ranije utvrđen i izgrađen pod uvjetima jedne strane vrhovne vlasti i uz presudnu ulogu te strane vlasti.⁸⁶ Zbog toga, t. j. zbog takva njena pravnog značaja, mora se dakle govoriti o posebnoj službenoj redakciji Knjige statuta izvršenoj god. 1358., i ona se ne smije miješati s idućom redakcijom, koja je izvršena tek u četvrtom deceniju 15. stoljeća. Radi razlikovanja tih dviju redakcija mi ćemo u daljim izlaganjima samo ovu redakciju iz god. 1358. nazivati C redakcijom. Treba još dodati, da se sasvim vjerojatno može pretpostaviti, da su u ovu C redakciju već bili ušli, kao dopune, kao dodatne zakonske odredbe, neki zakonski zaključci Velog vijeća doneseni u toku 1358. Ako naime uzmemo u obzir, da je ona uputa o brisanju spomena Venecije i njenih predstavnika kao vrhovne vlasti izglasana u Velom vi-

⁸⁴ Lib. Stat. Prolegomena, str. LII.

⁸⁵ Strohal, Statuti .... str. 65.

⁸⁶ Ostavljamo, da drugom zgodom detaljno respravimo, kako treba objasniti navode dubrovačkog kroničara, kad kaže za mletačke knezove u Dubrovniku, da su vladali .....« tenendo la citta in tiranide, usurpando tutti li boni costumi e leggi allo modo loro.» (Annali di Ragusa, del mag. ms. N. di Ragnina, Monum. spect. Slav. merid., vol. XIV, Zagrabiae 1883, str. 214 Podcrtao B. S.).

jeću tek 26. X. 1358.,⁸⁷ onda je vrlo vjerojatno, da su neki zakoni iz perioda mart—novembar 1358. već bili upisani i u ovu C redakciju, koja je mogla biti izvršena tek potkraj godine 1358. Tu mislimo prije svega na ove zakone: knj. VIII gl. 99 (5. III. 1358.); knj. I gl. 3 dist. 1—15. (20—24. IX. 1358.); knj. VI gl. 65, 66 i 67 (24. X. 1358.); knj. VI gl. 1 (20. XI. 1358.); knj. IV gl. 80 (20. XI. 1358.).⁸⁸ Među ovim zakonima ima takvih, koji su od prvorazredne pravne i političke važnosti kao na pr. VIII/99 (zabrana Dubrovčanima, da prime bilo kakvu milost, službu ili posjed zemlje, mjesta ili otoka »in Ragusio vel extra Ragusium« od neke strane osobe); I/3 (potpuno novi način izbora sudaca, vijećnika i vikara, koje je prije imenovao mletački knez, a sada ih biraju dubrovačka vijeća kao organi vrhovne i autonomne vlasti), ili VI/1 koji sadržava novi osnovni krivični zakon o umorstvu. S obzirom na značaj ovih zakona oni su sigurno odmah upisani i u kodeks Knjige statuta, a njihovim je unošenjem C redakcija dobila svoj dalji poseban značaj.

Od rukopisa redakcije Knjige statuta, izvršene u prvoj polovici 15. stoljeća, sačuvan je svega jedan primjerak, za koji se smatra da je napisan negdje u vremenu između 1430. i 1440. godine.⁸⁹ Radi veće jasnoće i potrebe razlikovanja, a pridržavajući radi izbjegavanja pomutnje još uvijek u osnovi Bogišićevu podjelu na A—E redakciju, mi ćemo ovu redakciju Knjige statuta iz vremena 1430.—1440. godine u daljem izlaganju zvati C₁ — redakcija.

Na temelju konstatacije, da se glavna oznaka C redakcije iz god. 1358. sastoji u tome, što je u njoj brisan spomen Venecije i njenih predstavnika kao vrhovne vlasti, razlika između C i C₁ redakcije sastojala bi se uglavnom u onim ostalim trima karakteristikama, od ukupno četiri, kako ih je rezimirao Strohal.⁹⁰ Dakle ostaju: 1) dodatni zakoni iz perioda god. 1358.—1408.; 2) ispuštanje gl. 99 osme knjige, i 3) dalja dopuna novoga teksta važnog zakona sadržanog u gl. 3 prve knjige — o izboru državnih funkcionera — uz pretpostavku, da je taj novi tekst iz god. 1358. zaista već bio unesen u C redakciju.

Prema tome sadržajne razlike između C i C₁ redakcije jasne su i lako uočljive i bar tako značajne kao što su na pr. razlike, koje je Bogišić utvrdio za razlikovanje njegove C i D redakcije. Pa kada su tamo slične razlike bile dovoljne, da se utvrdi postojanje posebne D redakcije, onda je isto tako opravdano, da se vrši razlikovanje između C i C₁ redakcije. To stim više, što se prednjim karakteristikama još nikako ne iscrpljuje glavni značaj naše C₁ redakcije.

Govorit ćemo o tom glavnom značaju C₁ redakcije u procesu redigiranja Knjige statuta u toku 14. i 15. stoljeća, kao i u općem procesu razvoja dubrovačkog zakonodavstva i uređenja kodeksa i zbornika

⁸⁷ Lib. Stat. Prolegomena, str. XXVII.

⁸⁸ Ibidem, str. XXVII—XXVIII.

⁸⁹ Lib. Stat. Prolegomena, str. LIII.; Strohal, Statuti ... str. 68. postavlja vremenski raspon postanka ovoга rukopisa u god. 1430.—1440.

⁹⁰ Strohal, Statuti ... str. 65.

tož zakonodavstva, značilo bi ustvari ponoviti u suštini ono isto, što smo rekli za onu službenu i definitivnu redakciju Knjige svih reformacija, izvršenu poslije god. 1410. I ovdje se naime u slučaju C₁ redakcije Knjige statuta radi o definitivnoj službenoj redakciji tog osnovnog kodeksa dubrovačkog statutarnog prava, do čega je moralo dovesti, opet ponavljamo, osnivanje zbornika *Liber Viridis* god. 1408.—1409, a vjerojatno i samo definitivno redigiranje Knjige svih reformacija. U toj definitivnosti, u tome, što je C₁ redakcija dala konačnu sadržajnu fizionomiju Knjizi statuta, u tome, što je to službena redakcija, koja je definitivno fiksirala i raspored građe, pa i numeraciju glava pojedinih knjiga u samom kodeksu, u tome je posebni i naročiti značaj ove C₁ redakcije. Zato je glavni primjerak te C₁ redakcije, napisan negdje između god. 1430.—1440., postao glavni autentični tekst Knjige statuta u državnoj kancelariji.⁹¹

Time bismo evo završili prikaz, bar u glavnim crtama, svih važnijih mjera, koje je poduzela dubrovačka vlada u prvoj polovici 15. stoljeća, u pravcu reformiranja i reorganizacije u svojoj upravi, sudstvu i u pravcu uređenja cjelokupnog dotadašnjeg, pa i budućeg zakonodavstva. Osvrnuli smo se na one mjere, koje su nam najvažnije i koje su najuže povezane s akcijom uređenja svih zbornika dubrovačkih pisanih zakona. Iako nam je glavna svrha bila, da prikažemo razloge postanka i poseban značaj C₁ redakcije Knjige statuta, mislimo, da je dovoljno jasno istaknuto, da se ni ti razlozi ni taj značaj ne mogu razumijeti ni pravilno shvatiti izvan sklopa čitavog tog procesa reformacije i reorganizacije u dubrovačkoj državi prve polovice 15. stoljeća.

Shvativši dakle tako svu tu cjelinu, možemo potvrditi naš raniji zaključak, da su sve te mjere zajedno, a posebno izrada i funkcija C₁ redakcije Knjige statuta, morale postepeno potisnuti i likvidirati razne »neuredne« primjerke statutarnog kodeksa. Tako su morali nestati i primjerci poput onoga, kojim se Lucius služio.

Ne valja, naravno, to nestajanje primjeraka Knjige statuta, koji ne odgovaraju C₁ redakciji, shvatiti u doslovnom smislu, ni tako, kao da se to brzo dogodilo. Samo postojanje primjerka, kojim se Lucius služio, u 17. stoljeću, najbolje pokazuje, da su se u privatnom posjedu još dugo vremena održali pojedini primjerci, koji su se i znatno razlikovali od službene i autentične C₁ redakcije. Uz takvo stanje stvari nije nikakvo čudo onda, ako su se i primjerci s relativno vrlo malim griješkama i odstupanjima od C₁ redakcije još dulje održali, pa čak i prepisivali, čemu na pr. zahvaljuje svoj postanak također u 17. stoljeću i padovanski rukopis Knjige statuta, o kome smo u uvodu govorili. Ipak su

⁹¹ Opis rukopisa, koji očito predstavlja original C₁ redakcije, nalazi se u: *Lib. Stat. Prolegomena*, str. XLIX—LIII; *Strohal, Statuti* . . . str. 67—68. Istovjetnost ovoga rukopisa najbolje svjedoči o njegovoj funkciji glavnog autentičnog teksta Knjige statuta u državnoj kancelariji. Što se tiče kasnije D redakcije, za nju se nije moglo dosada utvrditi, da bi i to bila neka službena redakcija, a za Gundulićevo redigiranje je već rečeno da se ono smatra privatnim, a ne službenim.

to sve, ukupno uzevši, pravi izuzeci, jer je praksa pravnog života, vrlo razvijenog parničenja u 15. i 16. stoljeću,⁹² i potreba pozivanja na konkretni zakonski tekst i zakonski zbornik, morala postepeno osigurati širenje jednoobraznijeg, potpunijeg i konačno jedino autentičnog teksta službene C₁ redakcije. Žato su konačno ti primjerci ranijih redakcija, prije C₁ redakcije, kako se čini, kasnije sasvim nestali osim onog primjerka B redakcije, koji se čuvao u državnoj kancelariji.⁹³ I poznati dubrovački pravnik 16. stoljeća F. Gundulić od svih starijih primjeraka prije C₁ redakcije imao je uvida i spomenuo je u svom opsežnom pravno-tehničkom djelu samo taj državni primjerak B redakcije, a on sigurno ne bi bio propustio da i druge pregleda, da je takvih primjeraka bilo više i da su mu bili pristupačni.

Na kraju, postavlja se nužno i pitanje, odakle Luciusu takav primjerak statuta, kakvim se on poslužio u svojim djelima.

Dok je još Lucius živio u Trogiru, kao i kasnije, glavni njegov pomagač u sakupljanju dokumenata i podataka u Dalmaciji bio je, čini se, njegov prijatelj Valerio Ponte. Kad mu je na pr. zatrebao prijepis »pohvala« (»laudes«), što se pjevaju u Dubrovniku, onda se također obraća pismom od 21. I. 1652. spomenutom V. Ponte, da mu ga on pribavi,⁹⁴ iz čega se vidi, da u samom Dubrovniku nije imao veze i direktne mogućnosti pribavljanja potrebnih podataka i građe.

Kad je, međutim, kasnije Lucius preselio u Rim, tamo je on, kako je poznato, razvio veliko prijateljstvo s Dubrovčanima Stijepom Gradićem i Perom Boždarom, i to prijateljstvo održao sve do svoje smrti, pa se i u svojoj oporuci sjetio obojice i imenovao ih izvršiteljima svoga kodicila.⁹⁵ Naročito je bilo prisno Luciusovo prijateljstvo sa St. Gradićem, dubrovačkim diplomatskim agentom u Rimu i kustosom Vatikanske biblioteke,⁹⁶ s kojim je neko vrijeme i zajedno stanovao u Rimu.⁹⁷ Nameće se naravno logična misao, da mu je St. Gradić postao

⁹² O toj praksi parničenja je nešto rečeno i u našoj radnji: Ordines artis nauticae (»Anali« Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, god. I sv. 1 Dubrovnik 1952) str. 118.

⁹³ Lib. Stat. Prolegomena, str. XLIV—XLIX. Tu se spominje, kako se ovaj primjerak nazivao »codex vetus.«

⁹⁴ Poparić, Pisma Ivana Lučića Trogirana (»Starine«, knj. 31. Izd. JAZU, Zagreb) str. 306—307.

⁹⁵ Sve detalje o tim prijateljskim odnosima vidi kod Račkoga, Povjesnik Ivan Lučić Trogirani (»Rad« knj. 49. Izd. JAZU, Zagreb 1879) naročito str. 78, 95 i 96—98.; Crnić, Praoporka I. Lučića (Starine« knj. 26 Izd. JAZU, Zagreb 1893) str. 23 i 26. O P. Boždaru vidi Körbler, Pisma opata St. Gradića Dubrovčanina (Monum. spect. hist. Slav. merid., vol. 37. Zagreb 1915). Predgovor, Život opata St. Gradića i rad njegov za Dubrovnik, str. 47.

⁹⁶ O tome dosta detalja daje i Körbler, Pisma . . . str. 28—29. Tamo se među ostalim kaže, kako je Lucius štampao god. 1666. u frankfurtskom izdanju »De Regno . . . « Gradićev latinski prijevod odlomaka »De bellis Illyricis« iz Apijanove historije. Nadalje, kako Lucius opširno govori o Gradiću u djelu »Memorie storiche di Tragurio« str. 533 i dalje. Körbler misli, da se Gradić u svojoj poznatoj diplomatskoj akciji zbog prava Dubrovnika na trgovinu soli na Neretvi pozivao i na Luciusova historijska izvodenja i svjedocanstva u prilog toga prava Dubrovnika (Pisma . . . str. 222 odn. u indeksu).

⁹⁷ Poparić, Pisma . . . (»Starine«, knj. 32) str. 10.

u Rimu glavni izvor za podatke o dubrovačkoj historiji, ali se nažalost iz dosada poznatih izvora vidi samo to, kako je Lucius god. 1672, putem Gradića tražio iz Dubrovnika neke podatke o E. Crijeviću.⁹⁸ Međutim, u Gradićevu testamentu spominju se knjige i rukopisi, koje on ostavlja Vatikanskoj knjižnici, pa se među rukopisima spominje i: . . . »Un libro in tavola in foglio di mano antichissima contiene i statuti di Ragusa«,⁹⁹ pa nije isključeno, da bi to mogao biti taj primjerak dubrovačke Knjige statuta, kojim se Lucius, stanujući s Gradićem, mogao lako koristiti, i po kome on citira »glave« i »reformacije« statutarnog kodeksa. U svakom slučaju, i bez obzira na Luciusov izvor, bilo bi vrijedno proučiti taj rukopis u Vatikanskoj knjižnici, jer ako za njega Gradić kao čovjek, koji je znao ocijeniti značaj rukopisa, kaže u 17. stoljeću da je »di mano antichissima«, mogao bi to vrlo lako biti zaista još jedan tako rijetki primjerak iz vremena prije postanka C₁ redakcije, a njegova bi temeljita analiza možda mogla pomoći daljem razjašnjavanju pitanja redakcijâ Knjige statuta grada Dubrovnika u 14. i 15. stoljeću.

⁹⁸ Ibidem, str. 57.

⁹⁹ Körbler, Pisma . . . str. 88. Gradić je ukupno darovao Vatikanskoj knjižnici 94 latinska i 22 grčka rukopisa. Prijepis Gradićeva testamenta nalazi se u Drž. arhivu u Dubrovniku, serija: Testamenta notariae, sv. 70. f. 168.

Résumé

CONTRIBUTION A L'ETUDE DE LA QUESTION DE REDACTIONS DU LIVRE DE STATUTS DE DUBROVNIK

L'auteur discute des hypothèses de Strohal d'après lesquelles le manuscrit du *Liber statutorum* se trouvant dans la Bibliothèque du Séminaire de Padoue ainsi que le manuscrit dont s'est servi Ivan Lucius de Trogir lorsqu'il citait, dans ses écrits, *Liber statutorum* de Dubrovnik seraient des rédactions antérieures à celle dont se sont servis Bogišić et Jiriček pour leur rédaction du *Liber Statutorum civitatis Ragusii*, éditée par l'Académie Yougoslave de Zagreb. Ayant bien étudié le manuscrit de Padoue ainsi que toutes les données et citations chez Lucius, l'auteur démontre l'inexactitude des suppositions de Strohal. Le manuscrit de Padoue, d'après lui, appartiendrait au groupe D de la rédaction, tandis que le caractère spécifique de celui de Lucius, d'après les données dont il disposait, serait dans une différente disposition des matières dans le premier, troisième, sixième et huitième livre du codex ainsi que dans les rapports de celui-ci avec le *Liber omnium reformationum* et le *Liber Viridis*. L'auteur étudie ensuite les efforts considérables du Gouvernement de la République, dans la première moitié du XVe siècle, pour réorganiser et assurer le bon fonctionnement de la chancellerie de l'Etat et de la magistrature et établir de bonnes et techniquement de plus en plus parfaites rédactions de ses lois écrites. Traitant plus amplement cette question, l'auteur établit qu'en 1408—1409 fut institué un nouveau recueil de lois: *Liber viridis*, qu'entre 1410 et 1449 fut effectuée la dernière rédaction officielle du *Liber omnium reformationum* et enfin qu'entre 1430 et 1437 fut probablement faite la même chose pour le *Liber Statutorum*. Il étudie ensuite les rapports fondamentaux et formels entre ces trois recueils de lois écrites de Dubrovnik en soulignant particulièrement la nécessité de distinguer la rédaction C du codex de *Liber Statutorum*, effectuée en 1358, de celle de C—1 du même codex datant de la première moitié du XVe siècle. Ceux qui ont antérieurement traité du même sujet ne se sont pas aperçus de cette distinction. L'auteur enfin voit dans l'action du Gouvernement de Dubrovnik au XVe siècle pour regrouper et rédiger toutes les lois écrites de Dubrovnik la cause de la disparition presque totale des codex «imparfaits» de *Liber Statutorum* semblables à ceux de Padoue et de Lucius.